

Neuspjeh pregovora s pobunjenim Srbima zapadne Slavonije i provedba vojno-redarstvene operacije "Bljesak"

Žukina, Leo

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:812592>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-29**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

HRVATSKI STUDIJI

LEO ŽUKINA

**NEUSPJEH PREGOVORA S POBUNJENIM
SRBIMA ZAPADNE SLAVONIJE I
PROVEDBA VOJNO-REDARSTVENE
OPERACIJE „BLJESAK“**

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2021.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

HRVATSKI STUDIJI

ODSJEK ZA POVIJEST

LEO ŽUKINA

**NEUSPJEH PREGOVORA S POBUNJENIM
SRBIMA ZAPADNE SLAVONIJE I
PROVEDBA VOJNO-REDARSTVENE
OPERACIJE „BLJESAK“**

DIPLOMSKI RAD

Mentor: doc. dr. sc., Vladimir Šumanović

Sumentor: dr. sc., Mijo Beljo

Zagreb, 2021.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Demokratske promjene u SFRJ	2
2.1. Osnivanje najvažnijih stranaka u Hrvatskoj.....	2
2.2. Od prvih višestranačkih izbora do proglašenja neovisnosti	3
2.3. Srpska pobuna	4
3. Zapadna Slavonija uoči početka rata	5
3.1. Zemljopis i demografija zapadne Slavonije	5
3.2. Prvi višestranački izbori i osnivanja HDZ-a i SDS-a u zapadnoj Slavoniji.....	5
3.3. Rast međunacionalnih tenzija.....	6
3.4. Sukob u Pakracu.....	8
4. Domovinski rat u zapadnoj Slavoniji	9
4.1. Teroristička djelovanja pobunjenih Srba do početka otvorenog rata.....	9
4.2. Početak otvorenog rata	10
4.3. Osvajanje vojarni JNA i obrana zapadne Slavonije	11
4.4. Oslobodilačke operacije Hrvatske vojske u zapadnoj Slavoniji	12
4.4.1. „Otkos 10“	12
4.4.2. „Orkan '91“	13
4.4.3. „Papuk '91“	13
5. Dolazak snaga UNPROFOR-a na područje zapadne Slavonije i održavanje primirja.....	14
6. Daruvarski sporazum.....	16
7. Zagrebački sporazum.....	19
7.1. Provedba Zagrebačkog sporazuma na području zapadne Slavonije	21
8. Gospodarski sporazum	22
8.1. Otvaranje autoceste Zagreb-Lipovac preko okupiranog područja zapadne Slavonije ...	23
8.2. Reakcija pobunjenih Srba zapadne Slavonije na Gospodarski sporazum i otvaranje autoputa	24
8.3. Kršenja Gospodarskog sporazuma oko korištenja autoceste nakon njenog otvaranja...	27
8.4. Krijumčarenje robe autocestom	28
8.4.1. 2. izvanredno zasjedanje Skupštine RSK u Okučanima	31
8.5. Nastojanja vrha RSK u suzbijanju krijumčarenja autocestom	31
8.6. Prestanak daljnjeg provođenja Gospodarskog sporazuma	35
8.6.1. Prekid mandata UNPROFOR-a	35

8.6.2.	„Recimo svetu NE“	36
9.	Vojno redarstvena operacija „Bljesak“	37
9.1.	Zatvaranje autoceste kroz okupirano područje zapadne Slavonije	37
9.2.	Raspored snaga uoči vojno-redarstvene operacije „Bljesak“	39
9.2.1.	Hrvatske snage	39
9.2.2.	Srpske snage.....	40
9.3.	Plan provedbe VRO „Bljesak“ i srpski plan obrane	40
9.4.	Provedba VRO „Bljesak“ 1. – 5. svibnja 1995.	41
9.4.1.	Oslobađanje Jasenovca i Okučana 1. – 2. svibnja 1995.	41
9.4.2.	Predaja okruženih srpskih snaga iznad Pakraca i rezultati VRO „Bljesak“	44
9.5.	Srpska reakcija na VRO „Bljesak“.....	46
10.	Zaključak.....	47
11.	Literatura.....	50

1. Uvod

Cilj je ovoga rada istražiti i prikazati razlog neuspjeha pregovora s pobunjenim Srbima zapadne Slavonije, njihovo odbijanje mirne reintegracije u Republiku Hrvatsku i jasne povode za provođenje vojno-redarstvene operacije „Bljesak“ na temelju izvora u dokumentima institucija pobunjenih Srba.

Rad je podijeljen na tri dijela. Prvi dio odnosi se na razdoblje od početka demokratskih promjena u SRFJ, a tako i u zapadnoj Slavoniji, do dolaska UNPROFOR-a. Objašnjavaju se demokratske promjene i početak srpske pobune u zapadnoj Slavoniji. Početak otvorenog sukoba, obrana i prve oslobodilačke operacije Hrvatske vojske. Ovaj dio završava objašnjavanjem Sarajevskog primirja i dolaska snaga UNPROFOR-a na područje zapadne Slavonije.

Drugi dio rada odnosi se na pregovore hrvatske i srpske strane od potpisivanja primirja do 1. 5. 1995., odnosno početka vojno-redarstvene operacije „Bljesak“. U tom periodu prvo su 1993. lokalna hrvatska i srpska vodstva potpisale Daruvarski sporazum nakon čega su smijenjeni vođe pobunjenih Srba u zapadnoj Slavoniji predvođeni Veljkom Džakulom, a sporazum poništen. Kasnije je, 29. ožujka 1994., uz pokroviteljstvo međunarodne zajednice potpisan Zagrebački sporazum o prekidu vatre između Hrvatske i čelnika pobunjenih Srba. Nastavkom pregovora 2. prosinca iste godine potpisan je Gospodarski sporazum. U ovom radu objašnjavat će se kako su se ovi sporazumi odrazili na stanje u zapadnoj Slavoniji, a najviše o pitanju otvaranja autoceste Zagreb-Lipovac preko okupiranog područja. Na temelju dokumenta institucija pobunjenih Srba prikazat će se reakcija srpskih čelnika na razini Vlade i Skupštine Republike Srpske Krajine i lokalnih čelnika na razini SAO Zapadna Slavonija i SO Pakrac i Okučani oko ovih sporazuma i njihovog provođenja.

U trećem dijelu rata objasnit će se povod, tijek i reakcije na vojno-redarstvenu operaciju „Bljesak“. Opisat će zašto je autocesta kroz okupirano područje zatvorena i odbijanje pobunjenih Srba da je ponovno otvore. Također opisat će se ne spremnost 18. korpusa Srpske vojske Krajine i premoć u snazi i taktici Hrvatske vojske. Nakon toga na temelju dokumenata institucija pobunjenih Srba opisat će se srpska reakcija na poraz u zapadnoj Slavoniji.

2. Demokratske promjene u SFRJ

Savezna Federativna Republika Jugoslavija (dalje: SFRJ) sastojala se od šest republika; Slovenije, Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Makedonije i Srbije u kojoj su se nalazile autonomne pokrajine Vojvodina i Kosovo. Ova država s komunističkim uređenjem počivala je na tri čimbenika: Josipu Brozu Titu, Savezu komunista Jugoslavije (dalje: SKJ) i Jugoslavenskoj narodnoj armiji (dalje: JNA). Prvi čimbenik koji nestaje je Josip Broz Tito koji umire 1980. godine. Tijekom 1980-ih republički ogranci SKJ-a jačaju dok SKJ gubi svoju važnost kao središnja organizacija komunista u SFRJ- Drugi čimbenik SFRJ službeno nestaje na 14. izvanrednom kongresu SKJ 1990. godine. Kao posljednji čimbenik ostaje JNA koja postepeno, a potom i službeno u srpnju 1991. postaje srpska vojska.¹ Tijekom nestanka ovih čimbenika u SFRJ dolazi do velike gospodarske krize koja samo pojačava proces demokratskih promjena.

2.1. Osnivanje najvažnijih stranaka u Hrvatskoj

Najvažnija i ubrzo najbrojnija stranka u Hrvatskoj je Hrvatska demokratska zajednica (dalje: HDZ) osnovana 17. lipnja 1989. pod vodstvom Franje Tuđmana. Stranka se zauzimala za osamostaljenje Hrvatske, europeizaciju, demokratizaciju i povezivanje svih socijalnih i političkih skupina svojim političkim programom koji se temeljio na tradiciji Hrvatske stranke prava Ante Starčevića, Hrvatske seljačke stranke Stjepana Radića i elemenata državotvornosti temeljene na AVNOJ-u i ZAVNOH-u. Također na svom prvom općem saboru u veljači 1990. okupila je i predstavnike iseljeništa. Svojim radom potakla je stvaranje nacionalnog pokreta na programu državnog osamostaljenja Hrvatske unutar Jugoslavije preuređene kao konfederacija ili van nje.²

Početak demokratskih promjena dio ekstremnih Srba u Hrvatskoj predvođen Jovanom Raškovićem osniva Srpsku demokratsku stranku (dalje SDS) 17. veljače 1990. u Kninu. Stranka svoj program većinom temelji na Memorandumu SANU³, a najvažnija točka govori o odbacivanju regionalne podjele Hrvatske i u slučaju osamostaljivanja Hrvatske osnivanje zajednica srpskih općina kao posebne autonomne pokrajine.⁴ Iako je na svom početku podržana

¹ MARIJAN, *Domovinski rat*, 17.

² „Hrvatska demokratska zajednica“.

³ Srpska akademija znanosti i umjetnosti stvorila je i objavila ovaj dokument 24. i 25. rujna 1986. kao strateški program srpske inteligencije. Ovaj dokument odredio je način rješavanja pitanja položaja Srba unutar SFRJ.

⁴ GLAVAN, „Raspad Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije“, 28.

od manjeg broja Srba, ubrzo, a naročito poslije prvih višestranačkih izbora počinje ju podržavati sve veći broj Srba u Hrvatskoj da bi konačno postala vodeća stranka oko koje su se okupili hrvatski Srbi.

Iako oslabljena i suočena s velikim promjena, još uvijek na vlasti i još uvijek najveća stranka u Hrvatskoj, Savez je komunista Hrvatske (dalje: SKH) predvođen Ivicom Račanom. Tijekom 1980-ih u SKH počinje prevladavati reformatorska struja koja 1989. na 11. kongresu SKH prihvaća politički pluralizam i višestranački sustav, a važnu ulogu odigrava na 14. izvanrednom kongresu SKJ kada zajedno sa slovenskom delegacijom napušta kongres i time označava kraj SKJ. U pripremama za prve višestranačke izbore SKH mijenja naziv u Savez komunista Hrvatske-Stranka demokratskih promjena (dalje: SKH-SDP) i izlazi na izbore uvjeren u pobjedu.⁵

2.2. Od prvih višestranačkih izbora do proglašenja neovisnosti

Prvi krug izbora održan je 22. i 23. travnja, a drugi 6. svibnja 1990. godine. Zbog toga što je SKH koji je raspisao izbore stvorio većinski izborni sustav HDZ je na izborima osvojio 205 zastupničkih mjesta. Zbog takvog izbornog sustava drugoplasirani SKH-SDP koji je dobio preko 30% glasova osvaja tek 15-20% zastupničkih mjesta.⁶ Još jedan razlog poraza SKH-SDP-a je dopuštenje da JNA 24. travnja oduzme oružje hrvatske Teritorijalne obrane (dalje: TO) i spremi ga u vojarnu JNA.⁷ U sabor je još ušla Koalicija narodnog sporazuma koju su predvodili Savka Dabčević Kučar, Miko Tripalo, Dražen Budiša i Marko Veselica s 21 zastupničkim mjestom i SDS Jovana Raškovića s pet zastupničkih mjesta.⁸ Prvi demokratski izabran Hrvatski sabor krenuo je sa svojim radom 30. svibnja 1990., kada je i proglašena hrvatska državnost. Za prvog predsjednika predsjedništva tada još uvijek Socijalističke Republike Hrvatske imenovan je Franjo Tuđman, a za prvog predsjednika Vlade Stjepan Mesić kojega je mjesec dana kasnije zamijenio Josip Manolić.⁹

Novoizabrana vlast ubrzo je krenula i vršiti prve promjene u Ustavu SR Hrvatske pa su već u srpnju 1990. uklonjeni svi socijalistički nazivi i upravne terminologije, a počelo se raditi i na

⁵ „Savez komunista“.

⁶ MARIJAN, *Domovinski rat*, 19.

⁷ GUMZEJ, *Od balvana do Dayton*, 46.

⁸ MAŠIĆ, „Stranačka struktura Hrvatskog sabora 1990.-2010.“, 69.

⁹ MARIJAN, *Domovinski rat*, 20.

temeljnoj promjeni samog Ustava.¹⁰ Hrvatski sabor je usvojio Ustav Republike Hrvatske i Ustavni zakon o provedbi Ustava Republike Hrvatske na sjednici 22. prosinca 1990. godine.¹¹

U daljnjem procesu osamostaljivanja Sabor je usvojio Rezoluciju o prihvaćanju postupka o razdruživanju SFRJ i o mogućem udruživanju u savez suverenih država, a 25. travnja 1991. raspisuje i referendum na kojem 92,18% hrvatskih građana nije podržalo ostanak Hrvatske u SFRJ. Sukladno rezultatima referenduma Sabor je 25. lipnja 1991. proglasio Republiku Hrvatsku neovisnom državom. Posredovanjem Europske zajednice 7. srpnja iste godine prihvaćen je moratorij od tri mjeseca na odluku o neovisnosti. Nakon njegova isteka Sabor je 8. listopada 1991. raskinuo sve državno-pravne veze između Republike Hrvatske i SFRJ.¹²

2.3. Srpska pobuna

Navedene promjene u državnom ustrojstvu vlasti nisu bile blagonaklono prihvaćene od strane predstavnika SDS-a. Stoga je tijekom 25. srpnja 1990. na većem okupljanju oglašeno proglašavanje srpske autonomije, a nekoliko dana kasnije osnivanje Srpskog nacionalnog vijeća. Pobuna Srba započela je 17. kolovoza iste godine „balvan revolucijom“. Uz pomoć JNA, koja stvara tzv. „tampon zone“, pobunjeni Srbi blokirali su prometnice i onemogućili predstavnicima hrvatske vlasti djelovanje na području „Krajine“. ¹³ Dok se pobuna širila između 19. kolovoza i 2. rujna 1990. u 23 općine održan je referendum o srpskoj autonomiji u Hrvatskoj na koji je, po podatcima njegovih provoditelja, pristupila 756781 osoba od kojih je njih 99,96% glasalo za srpsku autonomiju.¹⁴ Dan prije nego je Hrvatski sabor izglasao Ustav u Kninu je, 21. prosinca 1990., proglašena Srpska autonomna oblast Krajina (dalje: SAO Krajina) kao teritorijalna autonomna oblast u sklopu Republike Hrvatske.¹⁵ Njena skupština formirana je 30. travnja 1991., a za njenog predsjednika imenovan je Milan Babić.¹⁶

¹⁰ MARIJAN, *Domovinski rat*, 21.

¹¹ KESIĆ, „Domovinski rat u zapadnoj Slavoniji“, 13.

¹² MARIJAN, *Domovinski rat*, 22.

¹³ GUMZEJ, *Od balvana do Dayton*, 46.

¹⁴ KESIĆ, „Domovinski rat u zapadnoj Slavoniji“, 17.

¹⁵ MARIJAN, *Domovinski rat*, 23.

¹⁶ KESIĆ, „Domovinski rat u zapadnoj Slavoniji“, 17.

3. Zapadna Slavonija uoči početka rata

3.1. Zemljopis i demografija zapadne Slavonije

Područje zapadne Slavonije obuhvaća prostor slavonskih planina Papuka, Psunja i istočnih obronaka Bilogore te područje uz rijeku Savu između Novske i Nove Gradiške. Na navedenom prostoru nalazile su se općine: Nova Gradiška, Slavonska Požega, Pakrac, Podravska Slatina, Virovitica, Daruvar, Grubišno Polje i Novska. U etnički različitom rasporedu i brojnosti stanovništva, većina su bili Hrvati. Sljedeći po brojnosti bili su Srbi koji u niti jednoj općini nisu činili većinu stanovništva. Ipak, srpsko stanovništvo bilo je najbrojnije u općinama Pakrac (46,4%), Podravska Slatina (35,9%) i Daruvar (33,5%).¹⁷

3.2. Prvi višestranački izbori i osnivanja HDZ-a i SDS-a u zapadnoj Slavoniji

Na području zapadne Slavonije HDZ je na prvim višestranačkim izborima odnio pobjedu u većinski hrvatskim općinama. No, u općinama s većim brojem srpskog stanovništva, pobjedu je ostvario SKH-SDP. Većinu u općinskim skupštinama općina Bjelovar, Virovitica, Novska, Nova Gradiška i Slavonska Požega dobio je HDZ. U Podravskoj Slatini i Grubišnom Polju većinu je dobio SKH-SDP. U Daruvaru je SKH-SDP mandate podijelio s nezavisnim kandidatima, a u Pakracu je osvojio drugi broj mandata, dok su nezavisni kandidati dobili većinu.¹⁸

U općinama s većinskim hrvatskim stanovništvom ogranci HDZ-a osnovani su prije izbora na kojima su i sudjelovali. S druge strane, zbog raznih prijetnji i neugodnosti kojima su aktivisti HDZ-a bili izloženi od strane lokalnih vlasti u Pakracu, Daruvaru i Grubišnom Polju, ogranci u tim općinama nisu osnovani prije izbora pa HDZ nije imao svoje kandidate u njima. No, unatoč tome dio članova HDZ-a kandidirali su se kao nezavisni kandidati.¹⁹

Zbog nepostojanja SDS-a u njihovim općinama i dalje veoma raširenog komunističkog svjetonazora, Srbi većinom glasaju za SKH-SDP čiji su kandidati većinom bili srpske nacionalnosti tako da ta stranka pobjeđuje ili osvaja mnogo glasova u općinama s većim brojem Srba, ali to se ubrzo mijenja. Ubrzo poslije izbora, 16. lipnja 1990., osnovan je, među prvima u zapadnoj Slavoniji, ogranak SDS-a u Pakracu, a za njegovog predsjednika izabran je Veljko

¹⁷ ŠKVORC, „Zapadna Slavonija uoči i u Domovinskom ratu do studenoga 1991. godine“, 118.

¹⁸ SEKULA, „Zapadna Slavonija pod srpskom okupacijom (od Sarajevskog primirja do operacije „Bljesak“)“, 15.

¹⁹ MIŠKULIN, „Srpska pobuna u općini Pakrac 1990.-1991.“, 361.

Džakula koji će izrasti u glavnog čelnika pobunjenih Srba u zapadnoj Slavoniji.²⁰ Nakon što su se tijekom lipnja i srpnja 1990. osnovale organizacije SDS-a u Pakracu, Grubišnom Polju, Daruvaru, Podravskoj Slatini, Okučanima i njima okolnim mjestima, veći dio političara srpske nacionalnosti prelazi iz svih drugih stranaka čiji su do tada bili članovi u SDS.²¹

Kao što je već navedeno ogranci HDZ-a nisu osnovani u općini Daruvar, Pakrac i Grubišno Polje. Ogranci se u navedenim općinama počinju osnivati u svibnju. Najprije je tijekom 13. svibnja osnovan ogranak HDZ-a u Grubišnom Polju, a nekoliko mjeseci kasnije u kolovozu organiziran je i ogranak stranke u Daruvaru. Istovremeno se osnivaju ogranci HDZ-a u svim većinskim hrvatskim, ali i češkim mjestima. To je pokazatelj da su se pripadnici češke nacionalne manjine opredijelili za ideje koje je zastupao HDZ i stali na stranu Hrvata.²² Nakon osnivanja ogranaka u okolnim mjestima u drugoj polovici kolovoza osnovan je ogranak HDZ-a u Pakracu na čelu s Ivanom Šreterom.²³

Na opisani način do kraja 1990. na području zapadne Slavonije osnovani su ogranci HDZ-a u svim gradovima i svim većinski hrvatskim i češkim mjestima, s druge strane osnovani su ogranci SDS u svim gradovima i većinski srpskim mjestima.²⁴

3.3. Rast međunacionalnih tenzija

Prvi veći incident dogodio se tijekom održavanja skupštine HDZ-a u Pakracu 19. kolovoza 1990. kada su pristaše HDZ-a htjeli izvjesiti novu hrvatsku zastavu na zgradu općinske skupštine čemu se žestoko usprotivilo nekoliko stotina Srba naoružanih hladnim i vatrenim oružjem. Oni su već i ranije povcima i kamenjem prekidali skupštinu HDZ-a, a kada je započeo fizički obračun intervenirala je policija koja je spriječila sukob većih razmjera.²⁵

Tenzije su se dodatno povećavale provođenjem referenduma o srpskoj autonomiji u Hrvatskoj od 19. kolovoza do 2. rujna, na kojem možemo slobodno reći svi Srbi glasaju za

²⁰ SEKULA, „Zapadna Slavonija pod srpskom okupacijom (od Sarajevskog primirja do operacije „Bljesak“)", 16.

²¹ KARAULA, *Političke prilike i Domovinski rat u Daruvaru (1990.-1995.)*, 18.

²² Isto., 21.

²³ MIŠKULIN, „Srpska pobuna u općini Pakrac 1990.-1991.“, 362.

²⁴ SEKULA, „Zapadna Slavonija pod srpskom okupacijom (od Sarajevskog primirja do operacije „Bljesak“)", 18.

²⁵ MIŠKULIN, „Srpska pobuna u općini Pakrac 1990.-1991.“, 363.

autonomiju, i početkom „balvan revolucije“ oko Knina. Nakon referendumu, tijekom jeseni 1990., na cesti Grubišno Polje-Virovitica pojavljuju se i prve barikade.²⁶

Istovremeno SDS potiče srpsko stanovništvo na neplaćanje pretplate Hrvatskoj televiziji dok se njeno ime ne promijeni u neko drugo. Kao primjer i poticanje još većih tenzija možemo uzeti zahtjev mjesnih zajednica s većinskim srpskim stanovništvom u općini Daruvar koje su tražile postavljanje dvojezičnih ploča, dokumenata i pečata te korištenje ćirilice u obrazovanju na području cijele općine bez obzira na nacionalni sastav pojedinog mjesta. Naravno da je ovakav zahtjev izazvao burnu reakciju HDZ-a i Hrvata što je samo još više poticalo međunacionalne tenzije.²⁷

Nakon što je Ministarstvo unutrašnjih poslova (dalje: MUP) počelo jačati aktivni sastav policije, zapovjedilo je izdvajanje dijela naoružanja iz pričuvnog sastava policije. Kako je velik broj policajaca bio srpske nacionalnosti, a pogotovo u mjestima u kojima je srpsko stanovništvo imalo značajan postotak stanovništva, došlo je do otvorenog suprotstavljanja navedenoj odluci. Tako se u Pakracu predaji oružja usprotivio zapovjednik pakračke policije Jovo Vezmar. U sprječavanju oduzimanja oružja sudjelovalo je i nekoliko stotina naoružanih Srba pod vodstvom pakračkog SDS-a.²⁸

Uskoro JNA počinje naoružavati pobunjene Srbe oružjem oduzetim TO u proljeće 1990., a u selima s većinskim srpskim stanovništvom kao što su Bukovčani, Subocka, Bučje i Kusunje postavljaju se barikade i organiziraju seoske straže.²⁹ S druge strane Republika Hrvatska (dalje: RH) širi aktivni sastav policije, a Hrvati se u organizaciji HDZ-a ilegalno naoružavaju. Tako se primjerice u organizaciji HDZ-a u Grubišnom Polju na tečaj MUP-a 8. listopada 1990. prijavilo osam ljudi s kojima se željelo osvojiti većinu u grubišnopoljskoj postaji. Istovremeno HDZ organizira ilegalno naoružavanje pouzdanih osoba unutar HDZ-a.³⁰

Iako su se obje strane naoružavale količina oružja u rukama Hrvata je zanemariva. Uz sve to raznim se izjavama, većinom srpskih političara, situacija dodatno pogoršavala. Krajem godine donesen je novi Ustav Republike Hrvatske, a u Kninu je proglašena SAO Krajina čime se

²⁶ ŠKVORC, „Zapadna Slavonija uoči i u Domovinskom ratu do studenoga 1991. godine“, 119.

²⁷ KARAUŁA, *Političke prilike i Domovinski rat u Daruvaru (1990.-1995.)*, 27.

²⁸ SEKULA, „Zapadna Slavonija pod srpskom okupacijom (od Sarajevskog primirja do operacije „Bljesak“)“, 23.

²⁹ Isto.

³⁰ SAMARDŽIJA, *Operacija Otkos-10*, 28.

dodatno radikaliziralo pitanje srpske autonomije u Hrvatskoj. Na sastancima i skupovima SDS-a počinje se govoriti o osnivanju općine Okučani oko koje bi se onda okupili teritoriji općina zapadne Slavonije u kojima živi srpsko stanovništvo. Nakon toga počinje se govoriti o novoj srpskoj „pokrajini“ sa sjedištem u Pakracu.³¹ Prvi oružani sukob s pobunjenim Srbima i po nekima početak Domovinskog rata dogodio se u Pakracu 2. 3. 1991. godine. Uvod u taj događaj bilo je priključenje općine Pakrac SAO Krajini 22. veljače 1991. godine.³²

3.4. Sukob u Pakracu

Nakon što je u Hrvatskoj JNA oduzela oružje TO, Republika Hrvatska počinje jačati svoje policijske snage. Vodstvo JNA u tim je snagama vidjelo prijetnju i raznim pritiscima, kao što je proglašenje borbene spremnosti, pokušava ih razoružati. Nakon afere „Špegelj“ u siječnju 1991. dogovorena je demobilizacija rezervnog sastava policije i vraćanje postrojbi JNA u stanje redovne spremnosti. Zbog toga što se ovaj događaj nije završio onako kako je JNA htjela, njezin vrh kreće u realizaciju drugog plana. Planirano je da se JNA čvrsto osloni na sve snage koje su za Jugoslaviju i vojnim i političkim mjerama sruši vlast u Hrvatskoj.³³

Realizacija tog plan postala je moguća nakon što je Skupština općine Pakrac (dalje: SO Pakrac) odlučila pristupiti SAO Krajini, a Policijska postaja preimenovala se u Općinski Sekretarijat unutarnjih poslova i podređena je Sekretarijatu unutarnjih poslova Krajine. Većina policajaca srpske nacionalnosti provela je ovu odluku 1. ožujka 1991. i razoružavala sve Hrvate policajce i neistomišljenike u Policijskoj postaji Pakrac.³⁴ Pobunjeni srpski policajci preuzeli su kontrolu nad postajom i rasporedili se oko nje zajedno s naoružanim srpskim civilima koje je organizirao SDS predvođen Veljkom Džakulom. Tim činom pobunjeni Srbi preuzeli su kontrolu nad Pakracom.³⁵ Idućeg dana u Pakrac su došle postrojbe hrvatske policije i ubrzo pod svoju kontrolu stavile policijsku postaju i razoružale pobunjene Srbe. Pobunjenici su se povukli na brda iznad Pakraca odakle su zapucali na snage MUP-a RH. Ubrzo je došla i JNA koja je stvorila

³¹ MIŠKULIN, „Srpska pobuna u općini Pakrac 1990.-1991.“, 370.

³² KARAUŁA, *Političke prilike i Domovinski rat u Daruvaru (1990.-1995.)*, 32.

³³ MARIJAN, *Domovinski rat*, 71.

³⁴ Isto., 72.

³⁵ MIŠKULIN, „Srpska pobuna u općini Pakrac 1990.-1991.“, 379.

„tampon-zonu“. Nakon pregovora u kojima je sudjelovao sami državni vrh SFRJ snage MUP-a RH povlače se iz Pakraca 3. ožujka 1991., dok JNA ostaje „održavati mir“ do sredine mjeseca.³⁶

Sukob u Pakracu bio je prvi oružani sukob između hrvatskih snaga i pobunjenih Srba, a postalo je očito da JNA otvoreno staje na stranu pobunjenika. Iako se situacija prividno smirila uskoro se u selima s većinskim srpskim stanovništvom na cesti Pakrac-Okučani i u općinama Daruvar, Grubišno Polje, Virovitica i Podravska Slatina podižu barikade i organiziraju seoske straže.³⁷ Isto tako, oružani sukobi s pobunjenim Srbima postaju sve češći u drugim dijelovima Hrvatske.

Nakon pakračkih događaja situacija u zapadnoj Slavoniji prividno se smirila. Iako nema oružanih sukoba, pobunjeni Srbi koje je naoružala JNA, podižu barikade ispred svojih sela, a Hrvati pod organizacijom HDZ-a osnivaju Krizne štabove u kojima se ljudi naoružavaju lovačkim i ilegalno nabavljenim oružjem.³⁸ U međuvremenu se odvijaju sukobi s pobunjenim Srbima na Plitvicama i u Borovu Selu, a situacija se dodatno zaoštrila provođenjem referenduma o Hrvatskoj nezavisnosti i njezinu proglašenju u svibnju i lipnju 1991. godine.³⁹ U lipnju iste godine organizacije SDS-a iz zapadnoslavonskih općina organizirale su izjašnjanje o priključivanju svojih općina općini Pakrac, odnosno SAO Krajini. Nakon izjašnjanja općina Grubišno Polje priključila se općini Daruvar koja se ranije tog mjeseca priključila općini Pakrac kojoj su se još prije priključila naselja s većinski srpskim stanovništvom u općinama Novska, Nova Gradiška i Slavonska Požega. Kasnije je do istog izjašnjanja došlo i na području općina Virovitica, Podravska Slatina i Bjelovar. Tim činom završilo je teritorijalno zaokruženje srpske autonomije u zapadnoj Slavoniji čije je središte bilo u Pakracu.⁴⁰

4. Domovinski rat u zapadnoj Slavoniji

4.1. Teroristička djelovanja pobunjenih Srba do početka otvorenog rata

Nakon što su zapriječili prilaze svojim selima u njih dolaze i pobunjeni Srbi iz Daruvara, Pakraca, Grubišnog Polja, Lipika i ostalih većih gradova i mjesta. Istovremeno pobunjeni Srbi

³⁶ SAMARDŽIJA, *Operacija Otkos-10*, 33.-34.

³⁷ MIŠKULIN, „Srpska pobuna u općini Pakrac 1990.-1991.“, 380.

³⁸ KARAULA, *Političke prilike i Domovinski rat u Daruvaru (1990.-1995.)*, 41.

³⁹ GUMZEJ, *Od balvana do Dayton*, 54.

⁴⁰ MIŠKULIN, „Srpska pobuna u općini Pakrac 1990.-1991.“, 387.

započeli su s terorističkim napadima. Prvi takav napad u kojemu je pala prva žrtva u zapadnoj Slavoniji je ubojstvo hrvatskog policajca Vladimira Laučana koji je obavljao redovnu kontrolu prometa na cesti Pakrac-Daruvar 9. lipnja 1991. godine.⁴¹ Pobunjeni Srbi nastavili su s presretanjima vozila, pucanjem, podmetanjem eksploziva, otmicama i ubojstvima tijekom cijelog ljeta 1991. godine. Tako su primjerice minirali vrata katoličke crkve u Pakracu i prugu Banova Jaruga-Virovitica, a sredinom srpnja pucali su po policijskoj postaji s obližnjih brda oko Pakraca.⁴² Također pobunjeni Srbi vršili su otmice Hrvata, a najpoznatija je otmica Ivana Šretera, već spomenutog predsjednika HDZ-a Pakrac i predsjednika Regionalnog kriznog štaba za zapadnu Slavoniju. Neposredno prije napada na Pakrac, 18. kolovoza 1991., na barikadama u selu Kukunjevac oteli su ga pobunjeni Srbi i odveli u novoosnovani srpski logor u selu Bučje. Ondje je mučen i ubijen, a dan danas se vodi kao nestala osoba.⁴³ Napadi na policiju nastavili su se tijekom cijelog ljeta. Tako su primjerice u šumi pokraj Sirača u općini Daruvar u zasjedi pobunjenih Srba poginula dva, a ranjena su sedmorica policajaca. Da se više ničega i nikoga ne boje te da imaju svoje doušnike u svim strukturama grada pobunjeni Srbi pokazali su ubojstvom tri policajca u užem centru Daruvara. Ovo su samo neki od primjera terorističkih djelovanja pobunjenih Srba koja su se događala širom zapadne Slavonije. Sredinom kolovoza pobunjeni Srbi prestali su s terorističkim napadima i zasjedama te prelaze u otvoreni napad potpomognuti JNA.⁴⁴

4.2. Početak otvorenog rata

Početku otvorenog sukoba prethodilo je proglašavanje SAO Zapadne Slavonije koja je trebala obuhvaćati područje Okučana, Jasenovca, Novske, Pakraca, Slavonske Požege, Daruvara, Grubišnog Polja, Podravske Slatine i Virovitice. Osnovao ju je predsjedništvo regionalnog odbora SDS-a tijekom 12. kolovoza 1991. godine. Tada je osnovana Skupština i regionalna Vlada čijim je predsjednikom imenovan Veljko Džakula.⁴⁵ Nakon proglašenja autonomije pobunjeni Srbi otpočeli su s oružanim djelatnostima i napadima na većinska hrvatska područja. Neposredno prije napada dio policajaca Srba i dio Srba koji su do tad živjeli u gradovima

⁴¹ KARAULA, *Političke prilike i Domovinski rat u Daruvaru (1990.-1995.)*, 45.

⁴² MIŠKULIN, „Srpska pobuna u općini Pakrac 1990.-1991.“, 389.

⁴³ KESIĆ, „Domovinski rat u zapadnoj Slavoniji“, 29.

⁴⁴ KARAULA, *Političke prilike i Domovinski rat u Daruvaru (1990.-1995.)*, 47.

⁴⁵ SEKULA, „Zapadna Slavonija pod srpskom okupacijom (od Sarajevskog primirja do operacije „Bljesak“)“, 40.

pobjegli su u većinski srpska sela. Borbe u zapadnoj Slavoniji započele su napadom pobunjenih Srba na željezničku stanicu u Okučanima 16. kolovoza 1991. godine. Idućeg dana postrojbe JNA iz Bjelovara i Banja Luke spriječile su protunapad hrvatski snaga i oko Okučana stvorile „tampon-zonu“. Nekoliko dana kasnije pobunjeni Srbi prekinuli su promet na autocesti i željezničkoj pruzi Zagreb-Beograd.⁴⁶ Nakon događaja u Okučanima pobunjeni Srbi izvršili su pješачki i minobacački napad na Grubišno Polje 18., a potom 19. kolovoza 1991. na Daruvar, Lipik, Pakrac i niz sela s većinski hrvatskim stanovništvom na području cijele zapadne Slavonije.⁴⁷

4.3. Osvajanje vojarni JNA i obrana zapadne Slavonije

U prvim napadima pobunjeni Srbi nisu uspjeli osvojiti gradska središta i zaustavljeni su na prilazima Daruvaru, Grubišnom Polju, Pakracu, Lipiku, Virovitici i Podravskoj Slatini. Najveća uporišta tom su prilikom stvorena u većinski srpskim selima na Bilogori, Papuku i Psunju odakle su napadali i granatirali hrvatska mjesta. Iako nisu osvojili veća hrvatska mjesta, pobunjenici su tijekom rujna 1991. osvojili pojedina hrvatska sela. Sela koja su osvojili u većini su slučajeva opljačkali i spalili, a Hrvate i pripadnike ostalih nacionalnih manjina ubijali su na najokrutnije načine, protjerivali ili odvodili u zarobljeništvo iz kojeg se mnogi nisu vratili.⁴⁸

Važno je istaknuti da je JNA u zapadnoj Slavoniji djelovala samo južno od Pakraca gdje je najviše napadala u smjeru Nove Gradiške i Novske kako bi odmakla hrvatske snage od mosta na Savi kod Stare Gradiške. Sjeverno od Pakraca pobunjenim Srbima na Papuku i Bilogori pružala je logističku pomoć i artiljerijsku i zračnu potporu. Najviše naoružanja pobunjeni Srbi dobili su iz skladišta oružja u selu Doljani pokraj Daruvara, a veliku prijetnju hrvatskoj strani predstavljale su postrojbe JNA u Bjelovaru.⁴⁹ Nakon odbijanja srpskog napada na Daruvar početkom rujna, hrvatske snage oslobodile su selo Doljane, a nakon toga su 17. rujna osvojile i skladište oružja JNA pokraj Doljana uz veliki ratni plijen.⁵⁰ Jedan od važnijih događaja bio je osvajanje vojarni JNA „Božidar Adžija“ u Bjelovaru koju su uz velike gubitke hrvatske snage osvojile 29. rujna 1991. godine. Osvojivši ove i ostale vojarni te granične karaule na prostoru u i oko zapadne

⁴⁶ MARIJAN, *Domovinski rat*, 105.

⁴⁷ KARAULA, *Političke prilike i Domovinski rat u Daruvaru (1990.-1995.)*, 57.

⁴⁸ KESIĆ, „Domovinski rat u zapadnoj Slavoniji“, 31.

⁴⁹ KARAULA, *Političke prilike i Domovinski rat u Daruvaru (1990.-1995.)*, 62.

⁵⁰ Isto., 100.

Slavonije hrvatske snage dobile su znatne količine oružja, posebice oklopništva. Također, hrvatske snage koje su bile potrebne za okruživanje vojarni JNA u pozadini, nakon spomenutih su uspjeha mogle biti korištene na područjima koja su napadali srpski pobunjenici.⁵¹

Nakon osvajanja vojarne hrvatske snage su u teškim borbama uspjele deblokirati već skoro zauzeti Pakrac i dodatno učvrstiti obrane drugih mjesta. Ipak, i nakon toga, opasnosti od djelovanja JNA i snaga pobunjenih Srba, nisu bile otklonjene. Postrojbe JNA i pobunjenih Srba su u listopadu 1991. osvojile Jasenovac i Lipik. Također pobunjeni Srbi bili su od samih početaka organizirani kroz svoj TO SAO Zapadna Slavonija, a iz Srbije i Bosne i Hercegovine dolaze im u pomoć razne paravojne skupine, ali i „regularne“ snage tamošnjih TO-a.⁵²

4.4. Oslobodilačke operacije Hrvatske vojske u zapadnoj Slavoniji

Osvajanjem vojarni JNA širom Hrvatske, u kojima je među ostalima zarobljen i cijeli Varaždinski i manji dio Zagrebačkog korpusa JNA, hrvatske snage došle su do velikog broja naoružanja. U bjelovarskoj operativnoj zoni u kojoj se nalazilo područje zapadne Slavonije pod oružjem je bilo oko 30 000 branitelja. Hrvatske snage krenule su u napadne operacije „Otkos 19“, „Orkan '91“ i „Papuk '91“ usmjerene protiv pobunjenih Srba i JNA na području zapadne Slavonije. Ove operacije koje su se događale istovremeno kad i obrana Vukovara, u velikoj mjeri omogućili su branitelji Vukovara koji su zaustavili neprijateljske snage u njihovim prvotnim planovima.⁵³

4.4.1. „Otkos 10“

Operacija „Otkos 10“ započela je 31. listopada i uspješno je završena 4. studenog 1991. godine. Ona je bila prva oslobodilačka operacija hrvatskih snaga u kojoj je u samo nekoliko dana razbijen otpor pobunjenih Srba na Bilogori. U operaciji su hrvatske snage oslobodile 30-ak sela u općinama Grubišno Polje, Daruvar i Virovitica, odbacile su pobunjene Srbe s prilaza Virovitici i Grubišnom Polju te osvojile vojni poligon JNA kod sela Velika Peratovica. Operacijom je ponovno uspostavljena komunikacija cestom Grubišno Polje-Virovitica čime se skratilo putovanje između Slavonije i Zagreba. Velika važnost ove operacije je i ta da su pobunjenim

⁵¹ KARAULA, „Osvajanje vojarni JNA „Božidar Adžija“ u Bjelovaru 1991.“, 23.

⁵² FARKAŠ, „Vojne operacije u Zapadnoj Slavoniji u Domovinskom ratu (1991.-1995.)“, 11.

⁵³ GUMZEJ, *Od balvana do Dayton*, 83.

Srbima nanesen teški gubitci za vrijeme same operacije i kasnijih protunapada. Također, hrvatske snage zauzele su dobre pozicije čime su osigurani preduvjeti za buduće oslobodilačke operacije.⁵⁴

4.4.2. „Orkan '91“

Operacija hrvatskih snaga „Orkan 91“ započela je 29. listopada 1991., a prekinuta je potpisivanjem Sarajevskog primirja 3. siječnja 1992. godine. Tijekom njenog provođenja zaustavljeno je daljnje napredovanje JNA i pobunjenih Srba u zapadnoj Slavoniji. Neprijateljskim snagama nanesen su teški gubitci, osvojeno je dvadeset i jedno neprijateljsko uporište i oslobođeno je 28 naselja na općinskom području Novske i Nove Gradiške. Operaciju su obilježile teške borbe, napadi i protunapadi popraćeni velikim gubitcima na obje strane. O jačinama borbi svjedoči i činjenica da su snage Hrvatske vojske (dalje: HV) imale ukupno 246 poginulih pripadnika.⁵⁵

4.4.3. „Papuk '91“

Nakon uspješno provedene operacije „Otkos 10“ i početka operacije „Orkan '91“ stvorili su se uvjeti za provođenje operacije oslobađanja sjevernog dijela okupiranog područja zapadne Slavonije. Operacija „Papuk '91“ započela je 28. studenog 1991., a prekinuta je potpisivanjem Sarajevskog primirja 3. siječnja 1992. godine. U ovoj operaciji snage HV-a oslobodile su područje općina Daruvar, Virovitica, Podravska Slatina, Orahovica i Požega. Neprijateljskim snagama nanesen su gubitci u ljudstvu i tehnici, a zauzeta su i njihova najvažnija uporišta kao što su Đulovac, Voćin, Kusonje, Bijela i Bučje. Nažalost, hrvatske snage imale su velike gubitke i neprijateljske snage nisu odbačene od Pakraca, ali odbačene su od važne Podravske magistrale dok je cestom Pakrac-Požega omogućeno prometovanje. Isto tako srpske snage su bile odbačene od ostalih gore spomenutih mjesta koja su od početka rata trpjela velika razaranja. Također hrvatske snage osvojile su dobre položaje za kasnije provođenje vojno-redarstvene operacije (dalje: VRO) „Bljesak“.⁵⁶

⁵⁴ SAMARDŽIJA, *Operacija Otkos-10*, 97.-103.

⁵⁵ FARKAŠ, „Vojne operacije u Zapadnoj Slavoniji u Domovinskom ratu (1991.-1995.)“, 33.

⁵⁶ MARTINIĆ JERČIĆ, „Operacija Papuk-91 (Oslobađanje širega papučkog područja u jesen i zimu 1991./1992. godine“, 68.

5. Dolazak snaga UNPROFOR-a na područje zapadne Slavonije i održavanje primirja

Dana 2. siječnja 1991. predstavnici RH i JNA potpisali su u Sarajevu sporazum o bezuvjetnom prekidu vatre, a idućeg dana borbe su prestale. Nakon njegovog potpisivanja JNA je očekivala da međunarodne mirovne snage što prije dođe na crtu razdvajanja i smatrala je to najboljom opcijom za pobunjene Srbe u Hrvatskoj.⁵⁷ Promatrači Europske zajednice (dalje: EZ) nalazili su se u Hrvatskoj još od ljeta 1991., a sama međunarodna zajednica više se aktivirala oko pitanja Hrvatske tek u jesen iste godine. Vijeće sigurnosti Ujedinjenih naroda (dalje: UN) prihvatilo je još u prosincu 1991. Vanceov plan za rješavanje situacije u Jugoslaviji. Glavni ciljevi plana bili su razdvajanje zaraćenih strana, demobilizacija, stavljanje teškog naoružanja pobunjenih Srba pod nadzor i povratak izbjeglica.⁵⁸ Dijelovi Hrvatske u koje su se trebale rasporediti mirovne snage UN-a organizirani su u tri područja: istočna Slavonija, zapadna Slavonija i Krajina. Navedena područja bila su organizirana u četiri sektora: Sjever, Jug, Zapad i Istok. Važno je naglasiti da se područje zapadne Slavonije koje je ostalo pod kontrolom pobunjenika od prosinca 1991. nalazilo u sastavu samoproglashene Republike Srpske Krajine (dalje: RSK).⁵⁹ Ono što je sektor Zapad činilo posebnim proizlazi iz toga da je dio teritorija bio kontroliran od strane hrvatskih snaga (općine Grubišno Polje i Daruvar), nije bilo ružičastih zona, crta razdvajanja na pojedinim dijelovima nije bila jasna i u njemu se nalazio podijeljeni Pakrac.⁶⁰

Tijekom proljeća 1992. u Hrvatskoj se razmjestilo oko 15 000 pripadnika Zaštitne snage UN-a (engl. United Nations Protection Force) (dalje: UNPROFOR).⁶¹ U Sektor Zapad u kojemu se

⁵⁷ MARIJAN, *Domovinski rat*, 202.

⁵⁸ U planu je bilo predviđeno razmještanje snaga UN-a na tri područja u Hrvatskoj koja su bila definirana kao područja pod zaštitom UN-a i obostrani prekid vatre. Hrvatsko vodstvo potpisalo je plan 1., a srpsko 3. siječnja 1992. godine.

⁵⁹ SEKULA GIBAČ, „Raspoređivanje snaga UNPROFOR-a i (ne)provedba demilitarizacije na okupiranom području zapadne Slavonije 1992. godine“, 281-282.

⁶⁰ FILIPOVIĆ: „Kanadska brigada „Princeza Patricija“ u Zapadnoj Slavoniji 1992.-1993.: Pripreme, djelovanje, poteškoće“, 57.

⁶¹ „UNPROFOR“.

nalazilo područje zapadne Slavonije raspoređeni su argentinski, jordanski, nepalski i kanadski bataljun, a za zapovjednika Sektora postavljen je argentinski general Carlos Maria Zabala.⁶²

Snage UPROFOR-a ubrzo su krenule s provođenjem demilitarizacije Sektora Zapad. Hrvatske snage pomaknule su svoje teško naoružanje i vojsku 30 kilometara od crte razdvajanja. S druge strane jedinice TO RSK također su bile demobilizirane, ali su pobunjeni Srbi povećavali broj milicajaca i osnivali nove milicijske jedinice. JNA se u međuvremenu povlačila, a naoružanje TO RSK trebalo je biti ostavljeno u skladištima koja su se nalazila na okupiranom području. Ta su skladišta bila nominalno pod zajedničkim nadzorom UNPROFOR-a i pobunjenih Srba no u stvarnosti zapravo pod punim srpskim nadzorom.

Daljnji događaji pokazali su kako je ovaj način oružja bio neuspješan. Tijekom 1992. komanda tada osnovanog 18. korpusa Srpske vojske Krajine (dalje: SVK)⁶³ uspjela je iz tajnih skladišta naoružati preko 70% svojih pripadnika, a u siječnju 1993., zbog odvijanja operacije „Gusar“ u zaleđu Zadra, podigla je bojnu spremnost na najvišu razinu.⁶⁴ Također tijekom ljeta 1992. u Sektor Zapad vraćen je dio teškog naoružanja srpskih snaga koje je potom smješteno u skladište u Staroj Gradišci. U međuvremenu je UNPROFOR odustao od inzistiranja da skladišta oružja budu samo u Staroj Gradišci i Jasenovcu i dopustio je pobunjenim Srbima skladištenje oružja po cijelom teritoriju okupirane zapadne Slavonije. Uz to što je dio oružja bio pod nadzorom zapovjednik UNPROFOR-a u Sektoru Zapad priznao je kako se velik dio oružja i dalje nalazi izvan skladišta.⁶⁵

Iako se dolaskom UNPROFOR-a situacija smirila, na okupiranom području bili su česti slučajevi krađe imovine, paljenja kuća i vjerskih objekta, neovlaštenih uhićenja i zatvaranja ljudi te prekomjernog uživanja alkohola koje je gotovo uvijek završavalo korištenjem vatrenog oružja.⁶⁶ Problematična je bila i cesta Pakrac-Požega, pogotovo kod sela Kusunje i Dragović gdje je cesta prolazila ničijom zemljom i kao takva često napadana. Situacija se naglo promijenila krajem 1992. godine. Hrvatska strana počela je gubiti strpljenje, a lokalni Srbi počeli

⁶² FILIPOVIĆ: „Kanadska brigada „Princeza Patricija“ u Zapadnoj Slavoniji 1992.-1993.: Pripreme, djelovanje, poteškoće“, 57.

⁶³ U listopadu 1992. od TO RSK nastaje SVK. U njenom sastavu je bilo osnovano šest korpusa, a u dijelu zapadne Slavonije djelovao je njen 18. (zapadnoslavonski) korpus koji je osnovan 31. siječnja 1993. godine.

⁶⁴ GODIĆ, „Stanje morala, bojne spremnosti i problemi opskrbe u 18. korpusu Srpske vojske Krajine“, 244.

⁶⁵ SEKULA GIBAC, „Raspoređivanje snaga UNPROFOR-a i (ne)provedba demilitarizacije na okupiranom području zapadne Slavonije 1992. godine“, 299-300.

⁶⁶ Isto., 301.

su se neprijateljski odnositi prema UNPROFOR-u zbog uvođenja sankcija Republici Srpskoj (dalje: RS) pa im je UNPROFOR postao neprijatelj koji kontrolira most na Savi koji spaja RS i okupirani teritorij zapadne Slavonije.⁶⁷ Dva velika incidenta dogodila su se na katolički Božić 1992. i pravoslavni Božić 1993. godine. Naime, na katolički Božić pobunjeni Srbi zarobili su dva pripadnika MUP-a RH i potom ih zatvorili, pretukli i ostavili u šumi. Za dva tjedna na pravoslavni Božić 7. siječnja 1993. obavještajni časnik SVK Mladen Babić zarobljen je u pijanom stanju u Pakracu. Odveden je u policijsku postaju Pakrac, a pobunjeni Srbi na području okupiranog Pakraca počeli su agresivno prosvjedovati i tražiti da ga se pusti. U isto to vrijeme pobunjeni Srbi na području zapadne Slavonije odbijali su pustiti snage UNPROFOR-a na područje Bosne i Hercegovine čime su se snage UNPROFOR-a na području zapadne Slavonije povećale.⁶⁸

Cijelo vrijeme snage UNPROFOR-a bile su pod pritiskom hrvatske strane i prijetnjama te čak oružanim napadima pobunjenih Srba pa su zbog toga na okupiranom području provele nekoliko istraga u kojima je zaplijenjen dio ilegalnog naoružanja pobunjenih Srba. Istovremeno snage UNPROFOR-a pokušavale su započeti pregovore između hrvatskih i srpskih vlasti. Nakon što su uspjele dogovoriti početak pregovora, na njima su otvorena pitanja o izbjeglicama, komunalnim poslovima i uključivanju struje. Usprkos tome što su pregovori vođeni pod velikim tenzijama na području zapadne Slavonije, postignut je dogovor. Dana 18. veljače 1991. predstavnici lokalne hrvatske vlasti na području zapadne Slavonije i predstavnici pobunjenih Srba s istog područja pod pokroviteljstvom UNPROFOR-a, potpisali su Daruvarski sporazum.

6. Daruvarski sporazum

Nakon završene demilitarizacije predstavnici UNPROFOR-a počeli su ulagati znatne napore kako bi pokrenuli pregovore između Hrvatske i pobunjenih Srba. Okupirano područje zapadne Slavonije bilo je s tri strane okruženo slobodnim teritorijem RH, a jedina veza s ostatkom RSK bila je preko mosta kod Stare Gradiške kojega su kontrolirale snage UNPROFOR-a. Svjesni svoje situacije lokalni čelnici pobunjenih Srba na tom području, predvođeni Veljkom Džakulom,

⁶⁷ FILIPOVIĆ: „Kanadska brigada „Princeza Patricija“ u Zapadnoj Slavoniji 1992.-1993.: Pripreme, djelovanje, poteškoće“, 61.

⁶⁸ Isto.

odlučili su krenuti u pregovore s hrvatskom stranom. Također UNPROFOR je od Sektora Zapad želio napraviti primjer dobre suradnje između Hrvata i Srba.⁶⁹

Spomenuti pregovori rezultirali su potpisivanjem Daruvarskog sporazuma 18. veljače 1993. godine. Najvažniji potpisnici sa srpske strane bili su predsjednik Oblasnog vijeća srpske oblasti Zapadne Slavonije Veljko Džakula i njegovi suradnici Dušan Ećimović i Mladen Kulić.⁷⁰ Na hrvatskoj strani najvažniji potpisnik je bio Ivan Milas, a kao međunarodni posrednici najvažniji potpisnici sporazuma bili su civilni i vojni predstavnici UNPROFOR-a u Sektoru Zapad; Gerard Fischer i Carlos Maria Zabala.⁷¹ Potpisivanjem sporazuma dogovoreno je slobodno kretanje svim cestama i autocestom Zagreb-Beograd, popravak pruge između Novske i Nove Gradiške, popravak telekomunikacijskog sustava, osnivanje zajedničke komisije za normalizaciju života građana, neometani i redovni susreti na kontrolnim točkama UNPROFOR-a, povratak prognanika kao i održavanje daljnjih sastanaka o budućoj suradnji.⁷² Sam sporazum kasnije nije imao nikakav politički značaj i najvažniji rezultat njega je popravljavanje vodovodne mreže iznad Pakraca. Ono što je važno kod ovog sporazuma je reakcija vrha RSK na njegovo potpisivanje. Naime, Džakula, Ećimović i Kulić i ostali srpski potpisnici sporazuma proglašeni su izdajnicima te su ubrzo zatim i smijenjeni sa svih funkcija i zatvoreni.⁷³ Iako sporazum nije proveden do kraja i ubrzo je pao u zaborav, njegova važnost ogledala se u iskazanoj volji i želji dijela pobunjenih Srba za mirnim rješavanjem sukoba.⁷⁴ Za neuspjeh provedbe sporazuma dio odgovornosti imala je i međunarodna zajednica jer je ubrzo nakon potpisivanja sporazuma došlo

⁶⁹ SEKULA, „Zapadna Slavonija pod srpskom okupacijom (od Sarajevskog primirja do operacije „Bljesak““, 115-117.

⁷⁰ Dvadeset i pet godina poslije u intervjuu za Jutarnji list Veljko Džakula ispričao je zašto i kako je došlo do Daruvarskog sporazuma. Džakula kao povod za početak pregovora navodi hrvatsku operaciju Maslenica u kojoj su kako on kaže hrvatski vojnici i policajci „osvojili“ zadarsko zaleđe, Masleničko ždrilo, aerodrom Zemunik i branu Peruću. Nadalje, navodi kako je od tadašnjeg predsjednika RSK Gorana Hadžića i zapovjednika vojske RSK Mile Novakovića dobio zapovijed da postrojbe SVK-a s područja zapadne Slavonije napadnu Novsku i Novu Gradišku. Džakula navodi kako je on s čelnicima pobunjenih Srba na području zapadne Slavonije tu naredbu odbio izvršiti te su suprotno odluci vrha RSK krenuli u pregovore sa Zagrebom. Nakon uspješnih pregovora navodi kako je sporazum u selu Doljani pokraj Daruvara potpisalo po pet osoba sa srpske i hrvatske strane, a da je sveukupno bilo 35 potpisnika.

⁷¹ DEGORICIJA, *Nije bilo uzalud*, 157.

⁷² Isto., 164.

⁷³ MIŠKULIN, KARAUULA, „Jedno pismo Veljka Džakule iz svibnja 1993. godine“, 198.

⁷⁴ Sam Džakula nakon rata za Jutarnji list izjavio da je i tada kao i danas bio ponosan na to jer je bio svjestan da je bolje pokušati naći mirno rješenje nego ući u ratni sukob. Također tvrdio je da je iz Daruvarskog sporazuma proizašao i Erdutski sporazum kojim je pokrenut proces mirne reintegracije hrvatskog Podunavlja.

do smjene predstavnika UNPROFOR-a u Sektoru Zapad. To i već spomenuto dopuštenje vrhu RSK da uhiti srpske pregovarače pokazale su se kao velike greške međunarodne zajednice.⁷⁵

Ovi događaji povećali su sukobe u vrhu RSK, zbog čega je posebno zanimljiv osvrt Veljka Džakule na cijelu situaciju. Naime, Džakula na kraju svog pisma upućenog predsjedniku Savezne Republike Jugoslavije (dalje: SRJ) Dobrici Ćosiću i predsjedniku Republike Srbije Slobodanu Miloševiću zaključuje: „U svim svojim aktivnostima na planu povratka stanovništva osnovna nit vodilja nam je bila da su to vjekovna srpska ognjišta, da ti prostori čine srpsku etničku neprekinutu teritorijalnu cjelinu, dakle, da se veže jedan na drugi i u slučajevima srpskog etničkog prostora izvan UNPA zone /srpska područja opština Podravske Slatine, Orahovice i Slavonske Požege, pa i Virovitice i Donjeg Miholjca/. U svemu ovome republički organi ne samo da ne poduzimaju konkretne akcije pomoći već sprečavaju i zaustavljaju svaku našu aktivnost na tom planu. Predsjednik Hadžić ukazom raspušta sve oblasne organe /čitaj: ljude/ koji mu ne odgovaraju, ili bar ne njegovim prvim poslušnicima koji na taj način žele da uklone tragove i svedoke svojih krupnih promašaja vodeći narod Zapadne Slavonije u sunvrat, a dovodi najobičnije trabante koji ću mu /će im/ slijepo služiti. Ako je predsjednik Hadžić u odredjenom periodu stvaranja Republike Srpske Krajine i bio naša nužnost, on je sada na toj funkciji naša velika nesreća i stradanje. Ta je politika kratkog daha. Ona nema perspektive. Zato Vas molimo da to pokušate zaustaviti, da podržite politički razum, da zaustavite fatalizam i njegove glasnogovornike. Uradite to već danas kad niste stigli jučer, jer već sutra će biti kasno.“⁷⁶ Kao što se može vidjeti iz priloženih riječi Veljka Džakule, vrh RSK nije bio ni za kakve pregovore s hrvatskom stranom, a u njihovom srpskom ekstremizmu prevladavala je želja za vlastitom moći.

Razilaženja u vrhu RSK uočile su hrvatska strana i predstavnici međunarodne zajednice. Tijekom jednog razgovora Slavko Degoricija je Cyrusu Vanceu izložio svoju tezu da s pobunjenim Srbima treba razgovarati odvojeno po Sektorima i da upravo na području zapadne Slavonije treba blokirati most na Savi i spriječiti ljudima iz Knina, Banja Luke i Beograda dolazak na to područje kako bi se do kraja sproveo Daruvarski sporazum. Nakon izložene teze

⁷⁵ DEGORICIJA, *Nije bilo uzalud*, 158.

⁷⁶ MIŠKULIN, KARAUOLA, „Jedno pismo Veljka Džakule iz svibnja 1993. godine“, 203.

Vance se složio s Degoricijom, ali mu i rekao da on nema ovlasti kojima bi tako nešto mogao provesti. Ovim riječima Vancea Daruvarski sporazum bio je osuđen na propast.⁷⁷

Daljnji pregovori onemogućeni su tijekom listopada 1993. godine. Skupština RSK usvojila je „Platformu za pregovore sa RH na Međunarodnoj konferenciji za bivšu Jugoslaviju“ u kojoj je utemeljeno stajalište da se s RH pregovori mogu voditi samo s pozicije suverene i nezavisne Republike Srpske Krajine. Ta odluka bila je podržana i od strane Beograda, no situacija se uskoro promijenila. Nakon što su SRJ drastično povećane gospodarske sankcije, Slobodan Milošević počinje se zalagati za početak mirovnih pregovora. Međutim, poluge vlasti u RSK ubrzo preuzimaju Miloševićevi ljudi Milan Martić i Borislav Mikelić koji 1994. kreću u pregovore s hrvatskom stranom.⁷⁸

7. Zagrebački sporazum

Nakon što su Zvonimir Lerotić, Slobodan Jarčević i David Owen 6. travnja 1993. u Ženevi potpisali „Sporazum o provedbi Rezolucije 802 Vijeća sigurnosti UN-a“, dogovoreno je primirje između zaraćenih strana i započeli su pregovori o normalizaciji odnosa koji će trajati čitavu 1993. godinu.⁷⁹ Važno je napomenuti da su 21. svibnja iste godine neuspješno završili pregovori između predstavnika RH i RSK u Topuskom.⁸⁰

Pregovori u Ženevi rezultirali su potpisivanjem sporazuma između RH i SRJ u 19. siječnja 1994. godine. Njime je dogovoreno otvaranje službenih predstavništva RH u Beogradu i SRJ u Zagrebu. Hrvatski vrh smatrao je ovo početkom procesa koji bi rezultirao mirnom reintegracijom okupiranih područja u sastav RH. Pored toga, hrvatsko vodstvo bilo je svjesno činjenice da vodstvo RSK neće prihvatiti potpunu normalizaciju odnosa, no nadalo se da će ih pritisak Beograda natjerati na to. Preduvjeti su se stvorili postavljanjem Borislava Mikelića na mjesto premijera RSK. Nova pobunjenička Vlada pod njegovim vodstvom najavila je početak normalizacije odnosa. Ipak, temelj te najave imao je praktične razloge koji su polazili od namjere

⁷⁷ DEGORICIJA, *Nije bilo uzalud*, 237-238.

⁷⁸ NAZOR, SEKULA GIBAČ, „Proces pokušaja normalizacije hrvatsko-srpskih odnosa i mirne reintegracije Republike Srpske Krajine 1994./1995. na okupiranom području zapadne Slavonije“, 11.

⁷⁹ DEGORICIJA, *Nije bilo uzalud*, 174.

⁸⁰ Isto., 180.

jačanja problematičnog gospodarstva na okupiranim područjima RH.⁸¹ Kako je preduvjet za bilo kakve daljnje pregovore bila uspostava primirja, krajem ožujka 1994. u ruskom veleposlanstvu u Zagrebu vodili su se pregovori o tom pitanju. U prisustvu predstavnika UN-a i veleposlanika Rusije i Sjedinjenih Američkih Država 29. ožujka 1994. potpisan je „Sporazum o prekidu vatre“, poznatiji kao Zagrebački sporazum. U sporazumu je dogovoren potpuni prekid svih neprijateljstva i obostrano udaljavanje pješačkih postrojbi na jedan kilometar od linije razgraničenja. Također u sporazumu je dogovoreno kako će na liniju razgraničenja biti raspoređene snage UNPROFOR-a i policijske, odnosno milicijske snage koje će kontrolirati područje.⁸²

Nakon potpisanog sporazuma hrvatska i srpska strana krenule su u daljnje pregovore pod patronatom međunarodne zajednice oko gospodarskih pitanja. Iz izvješća general-majora Mile Novakovića s pregovora oko međusobnog uključivanja vodovoda, koje je 7. srpnja 1994. u Turnju vodio s Hrvojem Šarinićem, možemo vidjeti kako su hrvatska i srpska strana reagirale na potpisivanje sporazuma. Naime, Novaković je na sastanak, protivno dogovoru, došao ozvučen i poslije njega vrhovnim vlastima RSK poslao je svoj osvrt. U svom izvješću Novaković je tvrdio da je Šarinić izjavio kako Vijeće sigurnosti nije namjeravalo mijenjati takav mandat mirovnih snaga i da se ponavljanje ciparskog iskustva u Hrvatskoj nije se moglo olako odbaciti. Hrvatski mediji počeli su sve naglašenije upozoravati na opravdanu opasnost višegodišnje nazočnosti neučinkovitih mirovnih snaga, što bi *de facto* omogućilo višegodišnji opstanak UN-ova štita nad kninskom paradržavom. Ciprizacija Hrvatske nije bila tako nezamisliva budućnost. Prema Novakovićevim riječima Šarinić je još dodao kako u Hrvatskoj dolazi do bunta izbjeglica i da on osobno trpi velike pritiske, ali da je RH spremna nastaviti pregovore. S druge strane Novaković ocjenjuje pregovore kao korisne, ali je iznio zaključak kako će buduće gospodarske pregovore hrvatska strana pretvoriti u političke i uz pomoć međunarodne zajednice vršiti pritisak na RSK i SRJ.⁸³

Nedugo nakon sastanka u Turnju, 21. srpnja 1994., Skupština RSK donijela je „Deklaraciju o primeni sporazuma o prekidu vatre između Republike Srpske Krajine i Republike

⁸¹ NAZOR, SEKULA GIBAČ, „Proces pokušaja normalizacije hrvatsko-srpskih odnosa i mirne reintegracije Republike Srpske Krajine 1994./1995. na okupiranom području zapadne Slavonije“, 12-13.

⁸² Isto., 13.

⁸³ HOLJEVAC TUKOVIĆ, RUŽIĆ, *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990.-1995. - Dokumenti: Knjiga 14*, 38.

Hrvatske“. U deklaraciji vodstvo RSK izražava spremnost za provođenje sporazuma i daljnjih pregovora. Također izražava „dobru volju za nastavak saradnje“ i „povjerenje u postojeću misiju UNPROFOR-a“. U deklaraciji su pozvali UNPROFOR da dosljedno izvršava svoje obveze i da se promatračka misija EZ-a mora obavezati da će u svojim aktivnostima posvetiti pažnju ugroženim Srbima koji žive na području Republike Hrvatske.⁸⁴

Iz priloženih dokumenata civilnih institucija pobunjenih Srba može se zaključiti kako je hrvatska strana u pregovore ušla s velikom dozom opreza i negodovanjem velikog dijela javnosti i političke oporbe. S druge strane pobunjeni su Srbi u potpisivanju Zagrebačkog sporazuma i najavom budućih pregovora o gospodarskim pitanjima vidjeli veliku osobnu korist. Razlog tome bile su sankcije koje je međunarodna zajednica nametnula SRJ od čije je gospodarske i vojne pomoći RSK preživljavala.

7.1. Provedba Zagrebačkog sporazuma na području zapadne Slavonije

U zapadnoj Slavoniji situacija je ponovno bila specifična jer se povlačenje od jednog kilometra nije moglo provesti na području općine Pakrac zato što se ondje crta dodira nalazila u području pod zaštitom UN-a. Razgraničenje je stoga provedeno samo na području općine Okučani, a način nadziranja tampon zone vidljiv je iz službene zabilješke Stanice milicije Rajić o obavljanju patrolne službe u „tampon-zoni“ u mjestu Paklenica. U službenoj izvješću sastavljenom 8. rujna 1994. opisano je djelovanje milicije RSK u tampon zoni u mjestu Paklenica. U izvješću je napisano kako je milicija, prema dogovoru sa snagama UNPROFOR-a, krenula vršiti nadziranje tampon zone 11. svibnja 1994. godine. Tri mjeseca kasnije tijekom pisanja ovog izvješća milicija se žalila kako nekoliko dana nije smjela vršiti patroliranje tampon zone, ali je i rečeno kako su pripadnici milicije ilegalno ulazili u tampon zonu, čak na područje RH. Također je u izvješću navedeno kako su pripadnici milicije u tampon zoni više puta zatekli nekoliko građana RH što su ocijenili kao veliki problem. Ipak, uz navođenje „problema“ zaključuju da je situacija zadovoljavajuća, ali navode potrebu za većom kontrolom tampon zone kako bi se spriječili kontakti između građana RH i ljudi koji se nalaze na okupiranom području.⁸⁵

⁸⁴ Isto., 71-72.

⁸⁵ Isto., 140.

U ovom dokumentu milicije RSK jasno se vidi kako u nekim slučajevima nisu poštivali prethodno usuglašeni dogovor ulazeći redovito na prostor tampon zone kao i na područje RH-a. Također može se uočiti kako je za krajiške vlasti velik problem predstavljao kontakt njihovih građana s državljanima RH.

Nezadovoljstvo srpske strane na području zapadne Slavonije možemo shvatiti zbog toga što se na području Pakraca hrvatske snage nisu povukle jedan kilometar od crte dodira te što su u povlačenju na području prema Novoj Gradišci srpske snage morale napustiti sela Dragalić, Gorice i Trnavu. Uz to, već spomenuti problem kontaktiranja svojih građana s građanima RH, vlasti RSK pokušale su riješiti zabranom bilo kakve komunikacije između civila, dok su pripadnici milicije smjeli kontaktirati s hrvatskom policijom samo u skladu sa Zagrebačkim sporazumom.⁸⁶ Iako je srpska strana tvrdila da provodi Zagrebački sporazum, koji je po njenim izjavama RH stalno kršila, to nije istina. Uz već gore spomenute ilegalne ulaske milicije u tampon zonu i na područje pod kontrolom Hrvatske na području zapadne Slavonije, pobunjeni Srbi imali su velike količine oružja smještene u tajna skladišta koja su se nalazila blizu crte razgraničenja, a UNPROFOR nije imao kontrolu nad njima.⁸⁷

8. Gospodarski sporazum

Nakon što je potpisan Zagrebački sporazum pokrenuti su i pregovori oko uspostave gospodarskih, prometnih i infrastrukturnih veza između hrvatske i srpske strane. Pregovori su rezultirali potpisivanjem Gospodarskog sporazuma 2. prosinca 1994. godine. Sporazumom je regulirano pitanje korištenja vode, električne energije, autoceste i naftovoda. Najvažniji dio ovog sporazuma bilo je otvaranje, za sav promet, autoceste Zagreb-Beograd kroz okupirano područje zapadne Slavonije.⁸⁸ Oko ovog pitanja vodila se većina pregovora. U samom početku predsjednik RSK Milan Martić nije htio pristati na otvaranje autoceste, ali nakon pritisaka koji su na njega i vrh RSK vršile RS, SRJ, međunarodna zajednica i RH, koja je pitanjem o otvaranju autoceste započinjala svake pregovore, pristaje na njezino otvaranje. Zapravo je najveći razlog popuštanja, kako Martića tako i cijelog vrha RSK, bila loša gospodarska situacija u RSK,

⁸⁶ NAZOR, SEKULA GIBAČ, „Proces pokušaja normalizacije hrvatsko-srpskih odnosa i mirne reintegracije Republike Srpske Krajine 1994./1995. na okupiranom području zapadne Slavonije“, 14-15.

⁸⁷ Isto., 15.

⁸⁸ MARIJAN, *Domovinski rat*, 36.

skraćivanje puta između RSK i SRJ, neovisnost o „koridoru“ kroz Brčko i ubiranje novaca od naplaćivanja cestarine.⁸⁹ Na otvaranje autoceste utjecalo je i to što su vrh RSK i čelni ljudi iz zapadne Slavonije ubrzo shvatili da će međunarodna zajednica dopustiti RH oslobađanje zapadne Slavonije ukoliko se autocesta ne otvori.⁹⁰ Iako je vrh RSK morao popustiti oko otvaranja autoceste, ovim sporazumom sama RSK izuzetno je profitirala. Toga je vrh RSK bio svjestan i prije potpisivanja sporazuma, a to možemo vidjeti iz riječi premijera RSK Borislava Mikelića na Skupštini RSK 1. prosinca 1994. godine. Naime, na ovoj sjednici Mikelić je opravdavao razloge zbog kojih treba potpisati sporazum. Tako je primjerice, uz već gore spomenute benefite o skraćivanju puta između RSK i SRJ, naveo kako će nakon rekonstrukcije električne mreže kod Ernestinova SRJ pustiti struju u RSK i da će otvaranje vodovodne mreže od Petrinje prema Sisku donijeti financijsku korist RSK i gradu Petrinji.⁹¹ Ovo su samo neki od primjera kako je Mikelić objašnjavao Skupštini RSK zašto treba potpisati sporazum s RH. Njegovi primjeri su očito bili dobri i poticajni jer je na istoj sjednici s 44 glasa za, osam protiv i četiri suzdržana odlučeno kako će RSK sutradan potpisati Gospodarski sporazum s RH.⁹²

8.1. Otvaranje autoceste Zagreb-Lipovac preko okupiranog područja zapadne Slavonije

Dogovorom postignutim potpisivanjem Gospodarskog sporazuma za kontrolu prometa na autocesti bili su ovlaštene pripadnici Jordanskog bataljuna UNPROFOR-a i 150 pripadnika Civilne policije UNPROFOR-a. U prvim planovima mislimo se kako će se autocesta otvoriti već 8. prosinca 1994., ali nakon pregleda ceste od toga se odustalo. Naime, autocesta je bila u izuzetno lošem stanju; nije postojala žičana ograda, na više mjesta su napravljeni prelazi za poljoprivredne strojeve koji su obrađivali zemlju uz prometnicu, središnja odbojna ograda između dva traka bila je znatno oštećena, na trakama se nalazilo mnogo rupa i na pojedinim mjestima pojavio se odron zemlje. Otvaranje autoceste odgođeno je i zbog nespremnosti pobunjenih Srba na njegovo otvaranje pa su vlasti RSK morale tražiti pomoć od SRJ. Zbog ovih problema otvaranje autoceste odgođeno je i ona je otvorena 21. prosinca 1994. godine. Toga

⁸⁹ SEKULA, „Zapadna Slavonija pod srpskom okupacijom (od Sarajevskog primirja do operacije „Bljesak“),“ 207.

⁹⁰ NAZOR, SEKULA GIBAČ, „Proces pokušaja normalizacije hrvatsko-srpskih odnosa i mirne reintegracije Republike Srpske Krajine 1994./1995. na okupiranom području zapadne Slavonije“, 19-20.

⁹¹ HOLJEVAC TUKOVIĆ, RUŽIĆ, *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990.-1995. - Dokumenti: Knjiga 14*, 285.

⁹² Isto., 293.

dana autocesta je otvorena za sav promet u 14 sati i 30 minuta kada su se od Novske do Nove Gradiške kroz okupirano područje zapadne Slavonije provezli ministar unutarnjih poslova RH Ivan Jarnjak, njegov pomoćnik Joško Morić, jedan od pregovarača potpisanog Gospodarskog sporazuma Ivan Šarinić i mnogi drugi, u koloni koju je sačinjavalo stotinjak vozila.⁹³

8.2. Reakcija pobunjenih Srba zapadne Slavonije na Gospodarski sporazum i otvaranje autoputa

Nakon potpisivanja Zagrebačkog sporazuma bilo je jasno da će se uskoro krenuti i u dogovaranje i moguće potpisivanje sporazuma o gospodarskoj suradnji. Toga su bili svjesni i čelnici „opštine“ Pakrac. Na sjednici održanoj 20. rujna 1994., uz uobičajene teme jedne sjednice općinskog vijeća, govorilo se i o mogućem otvaranju autoceste. U zaključku sjednice iznesen je ovakav stav o mogućem otvaranju autoceste: „Činjenica je da se treba razgovarati oko autoputa. Ako ne budemo htjeli razgovarati, međunarodne diplomate će o tome obavijestiti Hrvatsku i ona se može iza toga odlučiti za agresiju, i što je najgore, postoji vjerovatnost da im svijet to progleda kroz prste zbog naše nekooperativnosti. Zamolio sam predsjednika Vlade RSK da prenese predsjedniku Miloševiću da mi jesmo za puštanje autoputa uz naše uslove za povratak naroda u srpski etnički prostor zapadne Slavonije.“⁹⁴ Gore spomenuti „uslov“ bio je vraćanje srpskog stanovništva u mjesta oslobođena u operacijama 1991. i proširenje UNPA Sektora Zapad na „srpski etnički prostor opština“ Podravska Slatina, Virovitica, Donji Miholjac, Slavonska Orahovica, Slavonska Požega i Novska. Na istoj sjednici hrvatska strana optužena je za etničko čišćenje srpskog stanovništva iz 185 sela i naseljavanje Hrvata iz Janjeva u napuštena sela u općini Podravska Slatina i Daruvar.⁹⁵

Iz gore spomenutog zapisa sa Skupštine općine Pakrac može se zaključiti da su pobunjeni Srbi zapadne Slavonije ipak bili za otvaranje autoceste. To je potvrdio i Ranko Bakić, poslanik zapadne Slavonije, 1. prosinca 1994. na Skupštini RSK. Na toj sjednici on je izjavio kako čelnici pobunjenih Srba u zapadnoj Slavoniji prihvaćaju sporazum, ali da će im trebati određeni

⁹³ ŠTEFANČIĆ, „Autocesta – okosnica rata u zapadnoj Slavoniji“, 441.

⁹⁴ HOLJEVAC TUKOVIĆ, RUŽIĆ, *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990.-1995. - Dokumenti: Knjiga 14*, 168-169.

⁹⁵ Isto., 170-171.

vremenski period kako bi svim stanovnicima svoje Oblasti prikazali i obrazložili njegove benefite.⁹⁶

Može se zaključiti da su čelni ljudi zapadne Slavonije i općine Pakrac pristali na otvaranje autoceste, ali bilo je i neistomišljenika koji su bili okupljeni oko Srpske radikalne stranke (dalje: SRS) Oblasti Zapadna Slavonija. Oni su 8. prosinca 1994. objavili otvoreno pismo kojim odbacuju Gospodarski sporazum i tvrde da se njime RSK odrekla svoje državnosti i prihvatila nepovoljne uvjete. Uz ove dvije optužbe u pismu se navodi kako se pitanje električne energije u zapadnoj Slavoniji nije riješilo, iako je preko njenog područja u funkciju stavljen dalekovod. Također se žale na odluku u sporazumu po kojemu se naftovod u prvoj fazi otvorio samo do Siska što je značilo kako nafta još uvijek neće proći kroz područje zapadne Slavonije. Najveći problem predstavljala im je autocesta. U dijelu pisma koje se tiče autoceste navodi se kako se ne smiju koristiti država obilježja RSK i da se nije dogovorilo hoće li registarske tablice RSK biti priznate. Kao najveći problem navedeno je to da milicija RSK ne smije vršiti kontrolu robe i vozila zbog čega postoji velika opasnost od ubacivanja hrvatskih snaga preko autoceste u dubinu okupiranog područja.⁹⁷ Ista stranka objavila je svoj proglas „Srpskom narodu Zapadne Slavonije“ povodom otvaranja autoceste 23. prosinca 1994. godine. Proglas glasi ovako: „Ispaćeni, ožalošćeni, proterani i ekonomsko uništeni narode zapadne Slavonije, dobro u ovom vremenu razmislite zbog čega su vaši sinovi, očevi i braća prolevali krv. Zar su oni dali svoje ŽIVOTE da bi danas Hrvati mogli bezbrižno ići iz Novske za Novu Gradišku i obratno na kafu. Potpisnici sporazuma i oni koji su im dali podršku tvrde da je otvaranje autoputa naš ekonomski interes. Ako je ovo ekonomski interes, primopredaja autoputa je morala odgovarati prema međunarodnim saobraćajnim propisima. Da bi trasa autoputa bila upotrebljiva po međunarodnim propisima, otvaranje ne bi moglo biti pre dva do tri meseca. Ovo naši srpski medijatori nisu predvideli ili nisu želeli shvatiti, bit ovog sporazuma već su postupili onako kako su gosp. Tuđman i njegovi međunarodni savetnici zahtevali da se otvori autoput pre katoličkog Božića što je upravo obećao svom narodu a time dobio na političkom rejtingu u svojoj državi. Kao i uvek, pa i sada, pokazalo se da Hrvati vode mudru i diplomatsku politiku potpomognuti od Njemačke i Vatikana. Činjenice ukazuju da je na takav način izgubljen veliki dio zapadne Slavonije, i sad na isti način gubimo autoput zahvaljujući nezreloj i dovoljno ne dorasloj diplomatskoj politici naših srpskih pregovarača. Kroz istoriju srpski radikali uvek su stali uz svoj srpski narod. Tako to činimo i sad. Bez razmišljanja, jednoglasno smo odbacili ovaj sporazum između Knina i Zagreba, bolje rečeno između Mikelića i Šarinića, odnosno Miloševića i Tuđmana. U kvalitet mnogih dosadašnjih sporazuma smo se dobro uverili. Ni jedan sporazum ni rezolucija do sada nije išla u korist srpskog naroda pa tako smatramo da nije ni ova. Dosta nam je

⁹⁶ Isto., 283.

⁹⁷ Isto., 299-300.

usmenih obećanja iza kojih se kriju neodgovornosti. Ko odgovara za izgublenu Maslenicu, Medački džep, za Zagrebački sporazum posle kojeg izgubismo mnogo žrtava na našem prostoru zapadne Slavonije. Niko se od međunarodnih medijatora nije ni našalio da reaguje na nastale ustaške ispade. Upravo iz tog razloga, mi srpski radikali se u potpunosti ograđujemo od ovog sporazuma i smatram da se država mora najprije stvarati politički, pa tek onda ekonomski, a ne obrnutim redom u čemu upravo pokušavaju međunarodni medijatori zajedno sa Slobodanom Miloševićem koji žele da nas mirnim putem integrišu u ustašku Hrvatsku. Posledice ovog sporazuma neka snose potpisnici i oni koji su im dali podršku iz zapadne Slavonije. Ponosni smo na našeg predsednika Stupara koji se dana 21. 12. 1994. godine na vanrednoj Skupštini Opštine Okučani jedini suprostavio otvaranju autoputa i odbio da da podršku "Vitezovoj komisiji" već je ostao dosledan stavovima i programu naše stranke, a istorija će pokazati ko je bio na pravoj političkoj liniji, odnosno ko je imao u vidu nacionalni interes. Ona, u svet poslata ceremonija slavljenja otvaranja autoputa i pečenja vola je dobro poznat folklor i tradicija HDZ-a i najveća srpska politička sramota. Slaviti svoj politički poraz mogu sebi dozvoliti samo ljudi uskogrudnog razmišljanja i političke nezrelosti, a ne Srbi nikako. Zar ti koji su tu na istom mestu slavili, nisu svesni ili su brzo zaboravili da je na tom prostoru palo najviše žrtava za taj isti autoput. Srpski radikali nikada ne zaboravljaju svoju braću i nikad se na njihovoj krvi neće veseliti, već samo na nekom drugom mestu, ali tek onda kad ostvarimo svoj cilj, kad stvorimo svoju vlastitu otadžbinu. Bez obzira na sve, srpski narode zapadne Slavonije, srpski radikali vas nikad neće ostaviti na cedilu, bićemo uz vas, sa vama i ispred vas do poslednje kapi krvi, a izdajice će kad tad doći pred sud pravde i istine. SVE ZA SRPSTVO, SRPSTVO NIZAŠTA!⁹⁸ U proglasu se jasno vidjelo kako je dio pobunjenih Srba okupljenih oko podružnice SRS-a za zapadnu Slavoniju u Okučanima bio izuzetno nezadovoljan odlukom o otvaranju autoceste. Uz maštovito osmišljene opise zašto će Hrvati koristiti autocestu zanimljiv je i dio proglasa u kojem ne samo da su optužili vrh RSK nego su optužbe bile upućene i prema Slobodanu Miloševiću. Koliko se za provođenje Gospodarskog sporazuma na području zapadne Slavonije presudnom pokazala činjenica da se autori ovog proglasa i još mnogobrojni srpski ekstremisti nalaze samo nekoliko kilometara od autoceste, vidjelo se u događajima koji su se uskoro počeli događati.

Dok se u prijašnjim dokumentima mogao vidjeti stav pobunjenih Srba s područja zapadne Slavonije, u sljedećem dokumentu vidljiv je stav vrha RSK. U siječnju 1995. na područje zapadne Slavonije došla je međunarodna komisija koja je trebala utvrditi ispravnost pruge Zagreb-Beograd koja je sukladno Gospodarskom sporazumu trebala što prije biti otvorena. Budući da je pruga na okupiranom području zapadne Slavonije bila minirana, pobunjeni Srbi morali su je razminirati. Zbog toga je ministar obrane RSK Rade Tanjga zapovjedio razminiranje pruge koje su trebali izvršiti pripadnici 18. korpusa i Sekretarijat unutrašnjih poslova (dalje:

⁹⁸ Isto., 326-328.

SUP) Okučani. Činjenica koja je jasno govorila kako pobunjeni Srbi još uvijek nisu bili za potpuno otvaranje pruge je druga stavka zapovjedi u kojoj jasno piše da nakon obilaska komisije pruga mora biti ponovno minirana.⁹⁹ Iz dokumenta se jasno može zaključiti kako vrh RSK, iako je pristao na otvaranje autoceste, nije želio ići u daljnje provođenje Gospodarskog sporazuma.

8.3. Kršenja Gospodarskog sporazuma oko korištenja autoceste nakon njenog otvaranja

Prvo kršenje sporazuma dogodilo se na dan otvaranja autoceste. Naime, tijekom prolaska kolone visokih hrvatskih dužnosnika uz autocestu su uočeni naoružani i uniformirani milicajci i vojnici RSK koji su prolaznicima pokazivali tri prsta. Nakon tog događaja hrvatska delegacija je uputila prosvjednu notu zato što su samo pripadnici međunarodnih snaga smjeli biti na i uz autocestu. Uskoro su krenula i prva samovoljna tumačenja sporazuma srpskih političara koji su izjavili kako je otvaranje autoceste znak dobre volje, a vojni vrh 18. korpusa RSK izjavio je kako je to dobra volja Srba koji žele svijetu pokazati volju za mirnim rješenjem i RSK kao uspješnu državu. No, kako se na kraju pokazalo u svemu su vidjeli ogromnu ekonomsku korist.¹⁰⁰

Nakon toga što se autocesta otvorila za promet, pobunjeni su Srbi suprotno postignutom sporazumu na „graničnim prijelazima“ Dragalić i Paklenica postavili srpske zastave i ploče s natpisom „Republika Srpska Krajina“. Hrvatska strana ukazala je na taj propust i one su uklonjene iza žičane ograde oko autoceste, ali su ubrzo bile ponovno postavljene na spomenutim „graničnim prijelazima“ i nadvožnjacima. Spomenute zastave i ploče bez prethodnog odobrenja drugih institucija RSK samovoljno su postavili pripadnici 18. korpusa SVK.¹⁰¹ Ovakvi potezi bili su jasno i ciljano napravljeni kako bi se pokazalo da dio pobunjenih Srba na području zapadne Slavonije ne podržava Gospodarski sporazum zbog čega se RSK našla u nezgodnom položaju. Koliko je vrhu RSK bilo važno održati Gospodarski sporazum na snazi i ne kršiti postignute dogovore, možemo uočiti i iz dva dokumenta od 16. siječnja 1995. u kojima ministar unutarnjih poslova i ministar obrane šalju zapovijed SUP-u Okučani, 18. korpusu SVK i ostalim institucijama RSK u kojoj su naredili što hitnije skidanje zastava i bilo kakvih oznaka vezanih za

⁹⁹ MARAS KRALJEVIĆ, SEKULA GIBAČ, *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990.-1995. - Dokumenti: Knjiga 16*, 20.

¹⁰⁰ ŠTEFANČIĆ, „Autocesta – okosnica rata u zapadnoj Slavoniji“, 441.

¹⁰¹ NAZOR, SEKULA GIBAČ, „Proces pokušaja normalizacije hrvatsko-srpskih odnosa i mirne reintegracije Republike Srpske Krajine 1994./1995. na okupiranom području zapadne Slavonije“, 22-23.

RSK s područja autoceste.¹⁰² Istoga dana pripadnici SUP-a Okučani krenuli su izvršiti zapovijed. Kako je proteklo njezino izvršavanje možemo vidjeti iz izvještaja SUP-a Okučani: „Dana 16. 01. 1995. g. po naređenju načelnika Kresojević Steve zajedno sa Suzićem i Orobačić Milanom otišli smo do GP Dragalić, te sam saopštio radnicima naređenje načelnika da naredbu o principu table i zastave moramo odmah da izvršimo. Isti radnici su na GP negodovali. U tom momentu je i podporučnik Smiljanić koji je komandir čete u Donjim Bogićevcima, te je rekao da tu zastavu i tablu ne mogu da maknu niti mu to može tko da naredi. Neposredno nakon toga stigao je puk. Zebić i pod. puk. Romić koji su ubjeđivali Smiljanića, ali im je isti otvoreno rekao da takvo naređenje ne može i neće da izvrši, te da pukovnik i podpukovnik to sami urade i sutra nek izađu pred narod. Naknadno smo mi iz milicije tablu postavili iza žice, a zastavu sa nadvožnjaka skinuli, tako da se u potpunosti izvršila naredba koja je data u 21.00 čas.“¹⁰³ Može se zaključiti da su pripadnici vojske odbili izvršiti zapovijed koju su proveli milicajci. Također možemo uočiti neuvažavanje i u nekim trenucima otvorenu svađu između pripadnika SVK i Milicije što je samo dodatno pogoršavalo situaciju oko autoceste.

Uz ova gruba kršenja sporazuma uočeno je još nekoliko prekršaja. Primjerice 27. prosinca 1994. pripadnik SVK je na nadvožnjaku Vrbovljani ispucao šest metaka nakon čega je priveden. Ostali primjeri kršenja sporazuma su kretanje vojske autocestom bez dopuštenja svojih zapovjedništava, vožnja autocestom na biciklima i pod oružjem, pokušaji izlaska s vozilima na cestu u pijanom stanju, zaustavljanje vozila, postavljanje prodajnih štandova uz cestu i krijumčarenje koje postaje sve prisutnije.¹⁰⁴

8.4. Krijumčarenje robe autocestom

Nakon što je vodstvo RSK potpisalo Gospodarski sporazum i razgovaralo s predstavnicima hrvatske strane i UN-a, odlučilo je da autocestom smiju putovati svi stanovnici RSK i stanovnici SRJ i RS u vozilima registriranim u RSK.¹⁰⁵ Također je odlučilo da se stanovnici RSK ne smiju zaustavljati na dijelu autoceste koji prolazi hrvatskim teritorijem, odlaziti na hrvatski teritorij ili komunicirati sa stanovništvom koje se nalazi na teritoriju Hrvatske. Za jedino mjesto na kojemu

¹⁰² MARAS KRALJEVIĆ, SEKULA GIBAČ, *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990.-1995. - Dokumenti: Knjiga 16*, 15-16.

¹⁰³ Isto., 17-18.

¹⁰⁴ ŠTEFANČIĆ, „Autocesta – okosnica rata u zapadnoj Slavoniji“, 442.

¹⁰⁵ Vojni obveznici, vojnici SVK i pripadnici milicije za putovanje su morali imati odobrenje nadležnih tijela.

se smjelo ulaziti i izlaziti s autoceste bila je određena kontrolna rampa u Okučanima.¹⁰⁶ Radi kontrole autoputa na područje zapadne Slavonije, bili su poslani u ispomoć milicajci i kriminalistički tehničari iz svih dijelova RSK. Za osiguranje autoceste, kontrolu i regulaciju prometa na njoj bila su određena 156 milicajca koji su uz pripadnike vojne milicije uspostavili punktove, nadzirali nadvožnjake, sprječavali ilegalne ulaske na autocestu i kontakte sa stanovništvom na području pod kontrolom RH.¹⁰⁷ Očito je da u tome nisu bili uspješni jer su ubrzo nakon otvaranja autoceste stanovnici RSK preko ilegalnih ulaza na autocestu počeli masovno odlaziti na područja pod kontrolom RH prvenstveno radi kupovine goriva, ali i drugih proizvoda. Sastajali su se s rodbinom i prijateljima koji su se nalazili na slobodnom teritoriju Hrvatske, a odlazili su i u veća mjesta, pa čak i u Zagreb.¹⁰⁸

Ovo je za vlasti RSK predstavljalo veliki problem koje zapovjednik 18. korpusa Lazo Babić komentira ovako: „Ove pojave suprotne su prihvaćenom Sporazumu, grubo narušavaju ugled pripadnika SVK i u krajnjem mogu dovesti do zatvaranja autoputa čime bi se RSK nanela ogromna politička i ekonomska šteta. To bi našima neprijateljima poslužilo kao dokaz međunarodnim subjektima da smo neodgovorna država koja preuzete obaveze ne ispunjava i gde ne važe propisi, zakoni i prihvaćene norme ponašanja.“¹⁰⁹ Ovo je bio primjer jednog od usmenih upozorenja, a istodobno su se izdavale i zapovjedi iz samog vrha SVK-a i 18. korpusa radi sprečavanja ulaska vojnika na autocestu i krijumčarenja. One nisu imale nikakvu težinu jer su vojnici i građani RSK nastavili odlaziti na područje Hrvatske radi sastanaka, trgovine i mijenjanja novca. Pri tome su davali razne izjave, a masovna kupovina svih dobara jasno je odavala činjenicu da je financijsko i gospodarsko stanje na okupiranom području zapadne Slavonije, ali i cijele RSK, veoma loše.¹¹⁰

¹⁰⁶ NAZOR, SEKULA GIBAČ, „Proces pokušaja normalizacije hrvatsko-srpskih odnosa i mirne reintegracije Republike Srpske Krajine 1994./1995. na okupiranom području zapadne Slavonije“, 23.

¹⁰⁷ SEKULA, „Zapadna Slavonija pod srpskom okupacijom (od Sarajevskog primirja do operacije „Bljesak“)“, 216.

¹⁰⁸ NAZOR, SEKULA GIBAČ, „Proces pokušaja normalizacije hrvatsko-srpskih odnosa i mirne reintegracije Republike Srpske Krajine 1994./1995. na okupiranom području zapadne Slavonije“, 24.

¹⁰⁹ ŠTEFANČIĆ, „Autocesta – okosnica rata u zapadnoj Slavoniji“, 442-443.

¹¹⁰ Krijumčarenjem se počeo baviti velik broj ljudi, a među njima i zapovjednici unutar 18. korpusa. Tako je primjerice jedan kapetan na dužnosti pomoćnika načelnika štaba za organizacijsko-mobilizacijske i personalne poslove u komandi 54. pješadijske brigade (Okučani) po otvaranju autoceste počeo svakodnevno napuštati okupirano područje zapadne Slavonije i odlaziti na područje Hrvatske radi krijumčarenja. Također se navodi kako se jedan od komandira čete u istoj brigadi bavio krijumčarenjem goriva. Isto tako pripadnici milicije počeli su se baviti krijumčarenjem. Usprkos tome što su takve radnje trebali sprječavati na jedinom legalnom ulazu na autocestu kod Okučana nakon što bi primili mito dopuštali su prolazak bez službenih dozvola. U krijumčarenju su masovno

Do koje razine je došlo krijumčarenje govori i količina robe koju je zaplijenila Vojna policija RSK u razdoblju od 31. ožujka do 14. travnja 1995. godine. Po njihovoj evidenciji u tom razdoblju zaplijenili su 14733 litre dizela, 4559 litara benzinskog goriva, 1637 kilograma praška za rublje, 500 kilograma umjetnog gnojiva, 1500 kilograma šećera, 140 litara jestivog ulja, oko 6000 kilograma pšeničnog brašna, 2530 kilograma stočne hrane i velike količine razne robe.¹¹¹ O količini krijumčarene robe govori i činjenica da je gorivo koje je bilo zaplijenjeno u ova dva tjedna gotovo jednako mjesečnoj kvoti goriva od otprilike 18000 litara dizela i 6000 litara benzinskog goriva koje je Glavni štab SVK odredio za cijeli 18. korpus SVK. Količinu krijumčarene robe smijemo pretpostaviti iz činjenice da se u ovom podatku nalazi samo roba koju je oduzela Vojna policija RSK, a kao što je vidljivo iz izvora pripadnici SVK, milicije, ali i Vojne policije nisu kvalitetno sprječavali krijumčarenja. Zbog toga smijemo pretpostaviti kako je količina prokrijumčarene robe bila zasigurno višestruko veća.

Vrh RSK bio je svjestan činjenice da se na području zapadne Slavonije odvija veliko krijumčarenje svih vrsta robe što je značilo da se hrvatskoj strani odavala prava slika unutar RSK, a pred međunarodnom zajednicom snižavala se njena reputacija. Zbog toga je već krajem siječnja 1995. Vlada RSK donijela „Uredbu o određivanju graničnih prijelaza i kontroli prelaženja državne granice“ kojom su bila točno određena dozvoljena mjesta, načini i kontrole prijelaza crte dodira.¹¹² Isto tako raznim gospodarskim mjerama nastojala je osnažiti područje zapadne Slavonije kako bi se smanjila potreba stanovništva zapadne Slavonije za krijumčarenjem, a zbog lošeg utjecaja Gospodarskog sporazuma 7. veljače 1995. Vlada RSK odlučila je prekinuti njegovo daljnje provođenje.¹¹³

sudjelovali milicajci iz zapadne Slavonije, a na samoj autocesti su nekoliko puta bili zatečeni i milicajci iz Gline s okupiranog područja Banovine.

¹¹¹ GODIĆ, „Stanje morala, bojne spremnosti i problemi opskrbe u 18. korpusu Srpske vojske Krajine“, 260.

¹¹² NAZOR, SEKULA GIBAČ, „Proces pokušaja normalizacije hrvatsko-srpskih odnosa i mirne reintegracije Republike Srpske Krajine 1994./1995. na okupiranom području zapadne Slavonije“, 26.

¹¹³ Naftovod i autocesta i dalje su ostali otvoreni preko teritorija RSK.

8.4.1. 2. izvanredno zasjedanje Skupštine RSK u Okučanima

Koliko je situacija s autocestom potresala RSK govori i činjenica da je Skupština RSK zasjedala u Okučanima 24. veljače 1995. godine.¹¹⁴ Skupština je zaključila kako je stanje u zapadnoj Slavoniji loše i da se što prije trebaju pokrenuti razne gospodarske i ekonomske mjere. Tako je na sjednici dogovoreno osnivanje podružnica „Naftne industrije Krajine“ (dalje: NIK) i „Krajina-Puteva“ u Okučanima. Također je najavljeno postavljanje tranzitnih robnih tokova, formiranje slobodne bescarinske zone u Okučanima i popravljavanje mostova na Savi radi boljeg prometnog povezivanja područja okupirane zapadne Slavonije s ostatkom RSK. Uz to, najvažniji zaključci na sjednici bili su: „1. Da je Zapadna Slavonija integralni dio Republike Srpske Krajine;... 4. Prezentirati međunarodnoj zajednici teritorije sa srpskom većinom u Zapadnoj Slavoniji te da to uđe u UNPA zonu; 5. Da Vlada RSK razmotri problem protoka roba i nezakonite trgovine;... 7. Da se Okučani proglase preduzeće od opštinskog značaja.“¹¹⁵ Dakle, može se zaključiti da je vrh RSK održavanjem sjednice u Okučanima i donošenjem raznih gospodarskih, ekonomskih mjera i političkih odluka želio gospodarski ojačati područje zapadne Slavonije kako bi se smanjio štetan utjecaj krijumčarenja robe.

8.5. Nastojanja vrha RSK u suzbijanju krijumčarenja autocestom

Promet autocestom je tijekom veljače i ožujka 1995. bio stabilan i odvijao se bez prekida tako da se i krijumčarenje robom iz Hrvatske nastavilo. Zbog velike potrebe za naftnim derivatima na području zapadne Slavonije i cijele RSK, na benzinske crpke u Hrvatskoj s područja RSK počinju dolaziti cisterne i kamioni.¹¹⁶ Uz porast krijumčarene robe vrh RSK bojao se i mogućih napada hrvatskih snaga preko autoceste. Zbog toga su angažirali velike snage za njeno osiguranje i od 1. ožujka 1995. dopustili su izdavanje dozvola za kretanje autocestom i zapovjednicima jedinica unutar 18. korpusa. To je samo povećalo neovlašteno izdavanje dozvola za kretanje, a uskoro se pojavio sve veći broj ilegalnih ulaza na autocestu.¹¹⁷ Uz krijumčarenje, prvenstveno naftnih derivata, veliki problem vrhu RSK predstavljala je činjenica da su njihovi građani u stalnom kontaktu s građanima RH što je prouzročilo odavanje raznih informacija o

¹¹⁴ MARAS KRALJEVIĆ, SEKULA GIBAČ, *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990.-1995. - Dokumenti: Knjiga 16*, 169.

¹¹⁵ Isto., 170.

¹¹⁶ ŠTEFANČIĆ, „Autocesta – okosnica rata u zapadnoj Slavoniji“, 446.

¹¹⁷ Isto.

stanju unutar RSK. Zbog toga je MUP RSK u Kninu 12. ožujka 1995. naredio da se na „graničnom prijelazu“ Okučani počne vršiti evidencija osoba koje su odlazile na teritorij Hrvatske.¹¹⁸

Otvaranjem autoceste velika odgovornost je pala na SUP Okučani koji je nastojao sprječavati ilegalne ulaske na autocestu. Kakvo je stanje vladalo oko autoceste možemo vidjeti iz izvješća koje je SUP Okučani poslao u MUP RSK u Knin: „Od 12. – 16. 03. 1995. g. u više navrata vršen je obilazak trase auto-puta dionice pod našom kontrolom od punkta Dragalić do Paklenice od strane radnika SUP-a Okučani, zajedno sa koordinatorom upućenim od strane MUP RSK, te su zapažene sledeće novosti: – oko samog auto-puta je pojačana kontrola od strane pripadnika Srpske vojske na ulazima i izlazima iz auto-puta, primjećen je veći broj vojne policije i vojske uzduž samog auto-puta. Takozvani divlji ulazi na auto-put koji su po otvaranju auto-puta bili zapriječeni sada su otvoreni te se na iste slobodno ulazi i na auto-put, u zadnje vrijeme u većem broju. Napominjemo da smo iste ulaze u više navrata zapriječavali, ali su od strane građana i vojske u zadnjih nekoliko dana otvoreni, tj. uspostavljen za ulazak na auto-put. Također veliki broj građana koji odlazi u RH po naftne derivate posjeduje odobrenja izdata od strane vojske konkretno Komande 18. korpusa ili ih vojska pušta a po povratku im uzima 10% od količine koju voze. Radnici SUP-a Okučani su konstatovali da su otvoreni sledeći ulazi i to: – sjeverna traka auto-puta ulaz na 315 km, 313 km, 312 km, nadvožnjak Dubovac – sporedni put, Donji Okučani, tj. 311 km, 310 km nadvožnjak Vrbovljani, kanal Sloboština 310 km. Južna traka auto-puta kontrolni punkt Dragalić 310 km, 317 km ulaz u Donje Bogičevce. Više ulaza od 316 km do 314 km, prilazni put u Prašnik drži vojska RSK. Više ulaza od 312 km do 310 km – građanski put. Napominjemo da pomenute punktove drži vojska i vojna policija kao jurišne brigade 18. korpusa.“¹¹⁹ Kao što možemo vidjeti iz priloženog izvješća pripadnici SUP-a Okučani nisu mogli spriječiti krijumčarenje autocestom u kojemu su pripadnici vojske i Vojne policije otvoreno sudjelovali te svojim prisustvom sprječavali zatvaranje ilegalnih ulaza na autocestu.

Dva dana kasnije, 18. ožujka 1995., SUP Okučani poslao je Upravi javne bezbednosti MUP-a RSK izvješće u kojemu su bili navedeni probleme vezani uz odvijanje prometa autocestom na dijelu pod srpskim nadzorom. U izvješću je kao glavni problem bilo navedeno kako su pored

¹¹⁸ MARAS KRALJEVIĆ, SEKULA GIBAČ, *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990.-1995. - Dokumenti: Knjiga 16*, 293.

¹¹⁹ Isto., 297.

legalnog ulaza na autocestu otvoreni ilegalni ulazi i to od strane pripadnika 18. korpusa SVK. Navodi se da su na spomenutim ulazima pripadnici SVK-a oduzimali gorivo bez potvrda, a nakon što bi bili potkupljeni novcem ili nekom drugom robom kao što je pivo ili kava propuštali bi krijumčarenu robu. Također se navodi kako preko ilegalnih ulaza na autocestu građani RSK i RH ulaze i izlaze s područja zapadne Slavonije nakon što bi podmitili pripadnike vojske. U istom izvješću navodi se kako su pripadnici SVK udaljavali milicajce s punktova i sprječavali ih u vršenju dužnosti. Važan dio ovog izvješća je dio u kojemu je SUP Okučani naveo kako „I pored ostvarenih kontakata sa carinskim organima, inspekcijским službama, predstavnicima državne i vojne bezbednosti stanje se ne mijenja na bolje, već naprotiv svakodnevno se pogoršava.“¹²⁰

Na isti problem požalila se i Skupština opštine Pakrac koja je 21. ožujka 1995. donijela sljedeće zaključke: „1. Najnovije masovne pojave šverca, prije svega naftom i naftnim derivatima, putem auto-puta sa hrvatske strane koje poprimaju masovne razmjere, otežavaju i onako bremenitu problemima situaciju na prostoru Opštine Pakrac i šire. Na osnovu podnesenih informacija može se slobodno konstatovati da u švercu sve više učestvuju pripadnici Srpske vojske Krajine i pripadnici milicije, bilo direktnim učešćem u švercu ili raznim nedozvoljenim radnjama, čime se značajno slabi ukupna odbrambena sposobnost Republike Srpske Krajine, posebno ovog prostora. Učešćem u ovim radnjama dolazi i do ozbiljnih nesporazuma između Srpske vojske Krajine i milicije. 2. Održavaju se na punktovima po auto-putu susreti između građana Republike Srpske Krajine i građana Republike Hrvatske koji nisu pod kontrolom i putem kojih postoji mogućnost nekontrolisanog odlijeva mnogih podataka i informacija. Ocjena Stanice javne bezbjednosti u Pakracu je da smo imali kvalitetne informacije dok su se susreti održavali na punktu u Pakracu jer su bili pod kontrolom naših nadležnih organa.“¹²¹ Nakon donesenih zaključaka skupština je odlučila kako treba osigurati dovoljnu količinu potrepština na području zapadne Slavonije kako bi krijumčarenje postalo neisplativo. Na skupštini je zaključeno kako se izdavanje dozvola za putovanje autocestom treba dodatno kontrolirati i da ulazak i izlazak na autocestu moraju biti slobodni za sve, a ne da je izdavanje dozvola za kretanje pod kontrolom vojske čiji su pripadnici u najvećoj mjeri sudjelovali u krijumčarenju. Kao zadnju

¹²⁰ Isto., 298.

¹²¹ Isto., 301.

stavku zaključka skupština je iznijela potrebu da se susreti između građana RSK i RH bolje organiziraju i budu pod kontrolom milicije.¹²²

Kako su se krijumčarenjem bavili većinom oni koji su ga trebali spriječiti, između ostalih pripadnika vojske i milicije počinje se javljati ogorčenje. Zbog toga se moral i borbena mogućnost 18. korpusa i milicije naglo snižavao.¹²³ Kako bi podigao moral, 20. ožujka 1995., zapovjednik 18. korpusa SVK Lazo Babić obišao je autocestu i nakon uočenog stanja zapovjedio je prekopavanje i zatvaranje ilegalnih ulaza na autocestu te ustrojavanje zajedničkih postrojbi milicije i vojske radi kontrole autoceste. Kako se navodi u istom izvješću zapovijed nije bila provedena do kraja jer je jedan ilegalni ulaz na autocestu i dalje ostao otvoren.¹²⁴

Nakon što je pukovnik Lazo Babić zapovjedio gore spomenuto zatvaranje ilegalnih ulaza na autocestu u svom dopisu predsjedniku oblasnog vijeća SO Zapadna Slavonija odgovorio je na optužbe SUP-a Okučani u kojima se pripadnike SVK optuživalo za krijumčarenje robe. Nakon toga što je gotovo svu krivnju za krijumčarenje robe prebacio na pripadnike SUP-a Okučani, u daljnjem dijelu dopisa otkrio je kako i milicajci sudjeluju u krijumčarenju te čak prevoženju Hrvata iz RS u RH. Također je naveo kako se krijumčarenjem bavio i velik broj žena, invalida i starijih osoba. U dopisu je još naveo kako je velik broj građana RSK odlazio u Novsku i Novu Gradišku kako bi došli do hrvatskih dokumenata ili ostvarili pravo na isplatu mirovine u RH.¹²⁵

Kao što se može vidjeti iz priloženih primjera, pripadnici milicije, vojne policije i SVK koji su trebali spriječiti krijumčarenje robe bili su jedni od najvažnijih krijumčara. Zbog toga, a i činjenice da su ove tri važne institucije bile u svađi, krijumčarenje robe se nastavilo i svakog je dana poprimalo sve veće razmjere.

¹²² Isto., 302.

¹²³ GODIĆ, „Stanje morala, bojne spremnosti i problemi opskrbe u 18. korpusu Srpske vojske Krajine“, 260.

¹²⁴ MARAS KRALJEVIĆ, SEKULA GIBAČ, *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990.-1995. - Dokumenti: Knjiga 16*, 303.

¹²⁵ Isto., 306.

8.6. Prestanak daljnjeg provođenja Gospodarskog sporazuma

8.6.1. Prekid mandata UNPROFOR-a

Dolazak snaga UNPROFOR-a 1992. zaustavio je daljnja razaranja i velike ratne sukobe u Hrvatskoj. Hrvatski vrh ubrzo je počeo shvaćati kako Hrvatskoj prijete zamrzavanje ratnog sukoba kao primjerice na Cipru što je odgovaralo pobunjenim Srbima. Zbog toga je Hrvatska od samog početka zagovarala razdvajanje UNPROFOR-a u Hrvatskoj od onoga u Bosni i Hercegovini i Makedoniji. Dolaskom 1995. stanje se nije promijenilo. U Hrvatskoj u kojoj je vladalo primirje postajalo je sve jasnije da će se situacija uskoro promijeniti. Hrvatska strana negativno je gledala na UNPROFOR jer je sprječavao ostvarenje teritorijalne cjelovitosti Hrvatske i povratak prognanika. S druge strane pobunjeni Srbi su u UNPROFOR-u vidjeli zaštitu svoje samoproglašene države RSK. UNPROFOR je za svoje uspjehe uvijek navodio Zagrebački i Gospodarski sporazum, a uskoro je međunarodna zajednica hrvatskoj i srpskoj strani ponudila plan Z-4.¹²⁶ Ipak hrvatska strana bila je i dalje jako nezadovoljna UNPROFOR-om te je 12. siječnja 1995. Franjo Tuđman otkazao mandat UNPROFOR-u. Tuđman je kao obrazloženje naveo da Hrvatska više ne može trpjeti trenutno stanje, kako je UNPROFOR neučinkovit i postaje smetnja daljnjem mirovnom procesu. Ovim činom mandat UNPROFOR-a u Hrvatskoj završio je 31. ožujka 1995.¹²⁷ Misiju UNPROFOR-a u Hrvatskoj je istog dana zamijenila Operacija UN-a za obnovu povjerenja (United Nations Confidence Restoration Operation) (dalje: UNCRO).¹²⁸

Kao što je već navedeno pobunjeni Srbi u Hrvatskoj su u UNPROFOR-u vidjeli zaštitnika svoje samoproglašene RSK. Zbog toga je vodstvo RSK reagiralo burno i ukazivalo je na nepravilnosti oko otkazivanja mandata, a međunarodnu zajednicu je plašilo vjerojatnim hrvatskim napadom.¹²⁹

¹²⁶ Plan Z-4 bio je osmišljen od strane međunarodne zajednice i omogućavao bi RSK veliku autonomiju. Iako bi joj se smanjio teritorij RSK bi imala pravo na: predsjednika, parlament, vladu, sudstvo, ime, zastavu, grb, vlastiti novac, jezik, pismo, vlastiti porez, policiju, carinu i sklapanje međunarodnih ugovora. U planu je bilo predviđeno da se hrvatski zakoni na području RSK mogu provoditi samo uz suglasnost vlade RSK, postrojbe HV-a na njeno područje mogu ući samo na poziv predsjednika RSK, a sporove između RSK i RH rješavao bi poseban ustavni sud. Predsjednik RSK Milan Martić ovaj plan, kojim je RSK ponuđen status „države u državi“, nije htio ni razmotriti. Nakon njegovog odbijanja plan je odbio i Hrvatski sabor.

¹²⁷ FILIPOVIĆ, „Međunarodne reakcije na hrvatsku najavu otkaza mandata UNPROFOR-a 1995. godine“, 512.

¹²⁸ „UNPROFOR“.

¹²⁹ FILIPOVIĆ, „Međunarodne reakcije na hrvatsku najavu otkaza mandata UNPROFOR-a 1995. godine“, 512.

8.6.2. „Recimo svetu NE“

U potpisanom Gospodarskom sporazumu bilo je dogovoreno kao će se nakon otvaranja autoceste krenuti u rekonstrukciju i otvaranje željezničke pruge kroz okupirano područje zapadne Slavonije. Nakon pritiska međunarodnih predstavnika na čelnike RSK radovi na osposobljavanju željezničke pruge krenuli su sredinom ožujka 1995. godine.¹³⁰ Stanovništvo općine Okučani na to je burno reagiralo i pod organizacijom Srpske radikalne stranke (dalje: SRS) za zapadnu Slavoniju organiziralo skup pod nazivom „Recimo svetu ne“. Navedeni skup održan je u Okučanima 7. travnja 1995. i na njemu je prisustvovalo oko 2000 ljudi. Pripadnici SRS-a iznijeli su stavove kako: „1. – Narod nije upoznat o detaljima puštanja pruge i tražimo da se na istoj odmah obustave svi daljnji radovi i da se radnici vrate u jedinice i to odmah. Narod je odlučio da se neće povlačiti sa pruge sve dok se ovaj naš stav ne ispoštuje 2. – U potpunosti odbacujemo rezoluciju 981 i u vezi iste dajemo veliku podršku našim zvaničnim predstavnicima da nema više nikakvih ekonomskih pregovora sa Hrvatskom dok se ne postigne političko rješenje 3. – Zahtevamo da se odmah postave radnici milicije RSK-e na našu deonicu auto-puta isto kako su i Hrvatski policajci na svojoj deonici 4. – Da se legalizuju uvoz naftnih derivata iz Hrvatske i da sredstva budu namjenjena našim borcima na prvim borbenim linijama, penzionerima odnosno u korist naše otadžbine 5. – Da se odmah vrate naša obilježja Zastava i naš natpis koji mora biti postavljen uz samu žicu auto-puta 6. – Da se odmah uklone vojne nezakonite kontrole naših civilnih građana jer nećemo i ne želimo uvođenje vojne diktature i nemamo uvida gde odlazi oduzeto gorivo.“¹³¹ Iz spomenutih stavova jasno se vidjelo kako su njihovi autori protiv Gospodarskog sporazuma i da su otvoreno poticali stanovništvo na njegovo kršenje. Već idućeg dana Vlada RSK Skupštini općine Okučani šalje pismo u kojemu je jasno navela benefite i važnosti popravka i otvaranja pruge.¹³² Ovo pismo djelovalo je upravo suprotno jer je 10. travnja Skupština općine Okučani donijela odluku o prekidu svih radova na željezničkoj pruzi kroz okupirano područje i podnijelo zahtjev za izglasavanje nepovjerenja Vladi RSK zbog „protivustavnog vođenja politike Republike Srpske Krajine čime je neposredno i grubo oštetila interes prvenstveno naroda Zapadne Slavonije stvorivši nestabilnost privredno-ekonomskog

¹³⁰ NAZOR, SEKULA GIBAČ, „Proces pokušaja normalizacije hrvatsko-srpskih odnosa i mirne reintegracije Republike Srpske Krajine 1994./1995. na okupiranom području zapadne Slavonije“, 30.

¹³¹ MARAS KRALJEVIĆ, SEKULA GIBAČ, *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990.-1995. - Dokumenti: Knjiga 16*, 323-324.

¹³² Isto., 325-236.

života, neposrednu opasnost po bezbednost naroda Zapadne Slavonije i njegovo ogromno političko u vezi s tim nezadovoljstvo.“¹³³ Ovom odlukom Skupštine općine Okučani prekinuli su se radovi na popravljanju pruge Zagreb-Beograd kroz okupirano područje zapadne Slavonije.

9. Vojno redarstvena operacija „Bljesak“

9.1. Zatvaranje autoceste kroz okupirano područje zapadne Slavonije

Nakon što je hrvatska strana u Lipovcu zaustavila konvoj od 90 cisterni s naftom koja je bila namijenjena RSK predsjednik RSK Milan Martić najavio je prosvjedno zatvaranje autoceste na 24 sata kroz područje koje su kontrolirali pobunjeni Srbi. Autocesta je zatvorena 24. travnja 1995. u 6 sati ujutro, a otvorena je idućeg dana u 5 sati i 30 minuta.¹³⁴ Njegovu odluku su priopćenjem podržali i članovi SRS za zapadnu Slavoniju, a u priopćenju su se pohvalili kako su zajedno sa stanovništvom 8. travnja 1995. prekinuli radove na željezničkoj pruzi.¹³⁵ Ovo naređenje proveli su pripadnici SUP-a Okučani uz pomoć milicajaca s područja Pakraca, a za dodatno osiguranje bile su angažirane i jedinice 54. (Okučani) i 98. (Jasenovac) brigade 18. korpusa SVK.¹³⁶

Dva dana kasnije 26. travnja 1995. na područje zapadne Slavonije došli su predsjednik RSK Milan Martić i zapovjednik glavnog štaba SVK Milan Čeleketić. U svojim govorima tijekom ovog obilaska područja Martić je izjavljivao kako je zatvaranje autoceste bilo upozorenje hrvatskoj strani i da srpska strana ima pravo na potpuno korištenje autoceste, a srpska milicija kontrolu na njom. Najavio je ponovno zatvaranje autoceste i optužio je RH i međunarodne snage na poticanje reintegracije RSK u RH.¹³⁷ U ovim riječima Martića jasno se vidjela činjenica da više ni vrh RSK nije bio za pregovore s hrvatskom stranom i da RSK više ne priznaje odrednice Gospodarskog sporazuma što se jasno vidjelo iz Martićeve izjave kako srpska milicija ima pravo kontrole prometa na samoj autocesti.¹³⁸

¹³³ Isto., 328.

¹³⁴ ŠTEFANČIĆ, „Autocesta – okosnica rata u zapadnoj Slavoniji“, 449.

¹³⁵ MARAS KRALJEVIĆ, SEKULA GIBAČ, *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990.-1995. - Dokumenti: Knjiga 16*, 341.

¹³⁶ Isto., 342.

¹³⁷ NAZOR, SEKULA GIBAČ, „Proces pokušaja normalizacije hrvatsko-srpskih odnosa i mirne reintegracije Republike Srpske Krajine 1994./1995. na okupiranom području zapadne Slavonije“, 34.

¹³⁸ Isto.

Od 25. travnja promet autocestom je teкао neometano i nastavili su odlasci stanovnika s okupiranog područja na područje pod kontrolom Hrvatske. Situacija se zaoštrila kada je 28. travnja 1995. jedan Hrvat, radi osvete bratova ubojstva, ubio pripadnika SVK-a Tihomira Blagojevića iz sela Smrtić koje se nalazilo na okupiranom području zapadne Slavonije. Ubojstvo se dogodilo na benzinskoj postaji kraj motela „Slaven“ koje se nalazilo na području pod hrvatskom kontrolom.¹³⁹ Nakon ovog događaja pobunjeni Srbi, predvođeni bratom poginulog Blagojevića, počeli su pucati na vozila koja su prometovala autocestom pod srpskom kontrolom. U ovom terorističkom činu ubili su i zarobili nekoliko hrvatskih civila.¹⁴⁰ Autocesta se potom zatvorila za sav promet, a posredništvom UNCRO-a i iz straha od mogućeg napada hrvatskih snaga zarobljeni civili su pušteni.¹⁴¹

Autocesta je ostala zatvorena, a istovremeno je 18. korpus SVK počeo provoditi mobilizaciju. Daljnji tijek događaja možemo pratiti iz izvješća Resora državne bezbednosti MUP-a RSK Državnoj komisiji za utvrđivanje uzroka i načina pada Zapadne Slavonije o prikupljenim obavještajnim podacima uoči operacije hrvatskih snaga u zapadnoj Slavoniji napisanog 9. lipnja 1995. i izvješća spomenute Državne komisije Skupštini RSK iz 11. srpnja 1995. godine.¹⁴² SUP u svom izvješću navodi kako je premijer RSK Borislav Mikelić dogovorio s hrvatskom stranom otvaranje autoceste 1. svibnja 1995. i da je milicija u Okučanima dobila usmenu zapovijed MUP-a RSK da ukloni barikade na autocesti. U izvješću se nadalje navodi kako je zapovjedništvo 18. korpusa SVK potom obavijestila sekretara SUP-a Okučani da autocesta do daljnjeg mora ostati zatvorena.¹⁴³ Zašto autocesta nije otvorena saznajemo iz Izvješća Državne komisije od 11. srpnja 1995. godine. U Izvješću piše kako je zapovjednik 18. korpusa, Lazo Babić, izjavio kako autocesta neće biti otvorena. Nakon toga je ministar obrane RSK Tanjga pokušao dogovoriti otvaranje autoceste sa zapovjednikom glavnog štaba SVK Milanom Čeleketićem koji je odbio sve mogućnosti i izjavio kako je s predsjednikom RSK Milanom Martić dogovorio postavljanje još prepreka na autocestu.¹⁴⁴ U ovom trenutku jasno je postao vidljiv sukob između premijera RSK Borislava Mikelića i predsjednika RSK Milana

¹³⁹ BRIGOVIĆ, „Osvrt na operaciju „Bljesak“ u dokumentima Republike Srpske Krajine“, 43-44.

¹⁴⁰ U svom radu na 451 stranici Domagoj Štefančić navodi kako se u srpskim izvorima navodi podatak od četiri zarobljene, devet ranjenih i jedne ubijene osobe.

¹⁴¹ BRIGOVIĆ, „Osvrt na operaciju „Bljesak“ u dokumentima Republike Srpske Krajine“, 44.

¹⁴² RADOŠ, KRIŽE, *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990.-1995. - Dokumenti: Knjiga 18*, 235-281.

¹⁴³ Isto., 237.

¹⁴⁴ Isto., 283.

Martića koji je napustio politiku Slobodana Miloševića i počeo se otvoreno zalagati za ujedinjenje RSK i RS te prekida svih pregovora s RH.¹⁴⁵

Nakon što vrh RSK nije dopustio otvaranje autoceste SUP Okučani, poslao je dopis u kojima je saznao da je hrvatska strana obavijestila pripadnike UNCRO-a kako će u 6 sati 1. svibnja izvršiti napadnu operaciju s ciljem osiguranja prometa autocestom.¹⁴⁶ Iz istog izvješća jasno se vidi kako je ova obavijest bila zanemarena od svih drugih institucija RSK. Provokacije su se nastavile i na sjevernom području zapadne Slavonije gdje su u noći s 30. travnja na 1. svibanj pobunjeni Srbi otvorili vatru na osobno vozilo koje je prometovalo cestom Pakrac-Požega i ispalili tri protuoklopne rakete na Pakrac.¹⁴⁷

Ovi događaji bili su dovoljni povod da vrh RH izda zapovijed Glavnom stožeru HV-a za provedbu plana oslobađanja zapadne Slavonije napravljenog krajem 1994. pod kodnim nazivom „Bljesak-1“.¹⁴⁸

9.2. Raspored snaga uoči vojno-redarstvene operacije „Bljesak“

9.2.1. Hrvatske snage

Postrojbe HV-a angažirane u vojno-redarstvenoj operaciji (dalje: VRO) „Bljesak“ bile su: dijelovi 1., 3. i 5. gardijske brigade, 68. bojna Vojne policije, 15. Protuoklopna topnička brigada Križevci 3. Protuoklopna topnička raketna brigada Koprivnica, 16. topničko-raketna brigada Bjelovar, 265. izvidničko-diverzantska satnija Bjelovar, 105. brigada, 52. domobranska pukovnija, 69. satnija Vojne policije, 34. inženjerijska bojna iz Čakovca, 80. gardijska bojna, 81. gardijska bojna, 121. domobranska pukovnija, oklopna postrojba 123. brigade, 125. domobranska pukovnija i hrvatsko ratno zrakoplovstvo koje je djelovalo sa zračne luke Zagreb. U operaciji su sudjelovale i združene snage specijalne policije MUP-a RH u kojima su bile: Antiteroristička jedinica (dalje: ATJ) Lučko, Specijalna jedinica policije (dalje: SJP) Alfa Policijske uprave (dalje: PU) zagrebačke, SJP Omega PU bjelovarsko-bilogorske, SJP Ban iz PU križevačko-koprivničke, SJP Šimini anđeli pakla PU brodsko-posavske, SJP Bak PU istarske, SJP Osa PU sisačko-moslavačke, SJP Ris PU sisačko-moslavačke/Kutina, SJP Orao PU osječko-

¹⁴⁵ SEKULA, „Zapadna Slavonija pod srpskom okupacijom (od Sarajevskog primirja do operacije „Bljesak““), 235.

¹⁴⁶ RADOŠ, KRIŽE, *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990.-1995. - Dokumenti: Knjiga 18*, 237.

¹⁴⁷ ŠTEFANČIĆ, „Autocesta – okosnica rata u zapadnoj Slavoniji“, 451-452.

¹⁴⁸ MARIJAN, *Domovinski rat*, 330.

baranjske, SJP Trenk PU požeško-slavonske, SJP Grom PU karlovačke, SJP Tigar PU ličko-senjske, SJP Ajkula PU primorsko-goranske, SJP Poskoci PU zadarske, SJP Delta PU vukovarsko-srijemske/Županja, SJP Krpelj PU vukovarsko-srijemske, SJP Roda PU varaždinske, SJP Barun PU krapinsko-zagorske, SJP Jastrebovi PU šibensko-kninske te SJP BATT PU splitsko-dalmatinske.¹⁴⁹ Glavni zapovjednici napada bili su general bojnik Ivan Basarac i brigadir Luka Đanko dok su koordinatori Glavnog stožera bili general bojnik Marijan Mareković i general pukovnik Peter Stipetić.¹⁵⁰

9.2.2. Srpske snage

Srpske snage bile su organizirane u 18. zapadnoslavonski korpus SVK pod zapovjedništvom Laze Babića koji je u svom sastavu imao Komandu s prištavnim jedinicama, 54. pješadijsku brigadu (Okučani), 51. pješadijsku brigadu (Pakrac), 98. pješadijsku brigadu (Jasenovac), 59. odred Daruvar (Brusnik), 69. odred Podravska Slatina (Gornja Šumetlica), bataljon za intervencije (Ivanovac), 91. pozadinsku bazu (Stara Gradiška), 18. mješoviti artiljerijski puk (Stara Gradiška), Taktičku grupu-1 (dalje: TG-1) u Jasenovcu i postrojbe Vojne policije i milicije RSK.¹⁵¹ Spomenutoj TG-1 topničku potporu pružali baterija topova 155 mm koja se nalazila na području RS u Bosni i Hercegovini. Nakon proglašene mobilizacije korpus je popunjen samo s 57% ljudstva i imao 4773 pripadnika te nedovoljan broj časničkog kadra.¹⁵² Uz nedovoljnu popunu vojnici koji su popunjavali korpus bili su izuzetno niskog morala zbog već opisanog lošeg stanja na području zapadne Slavonije.¹⁵³

9.3. Plan provedbe VRO „Bljesak“ i srpski plan obrane

VRO „Bljesak“ bila je zamišljena tako da hrvatske snage presjeku postrojbe 18. korpusa SVK na pravcu Novska-Okučani-Nova Gradiška, blokiraju Jasenovac, izbiju na rijeku Savu gdje bi osigurale državnu granicu i potom prisile na predaju okružene neprijateljske postrojbe na sjeveru.¹⁵⁴ U planu provedbe bila su organizirana tri pravca napada: Zapad, Istok i Sjever. Po planu provedbe na pravcu napada Istok bile su angažirane: 121. domobranska pukovnija, 80. i

¹⁴⁹ „Abeceda VRO Bljesak“.

¹⁵⁰ Isto.

¹⁵¹ GODIĆ, „Stanje morala, bojne spremnosti i problemi opskrbe u 18. korpusu Srpske vojske Krajine“, 244.

¹⁵² MARIJAN, *Domovinski rat*, 330.

¹⁵³ GODIĆ, „Stanje morala, bojne spremnosti i problemi opskrbe u 18. korpusu Srpske vojske Krajine“, 244.

¹⁵⁴ MARIJAN, *Domovinski rat*, 330.

81. gardijska brigada, 4. bojna 5. gardijske brigade i bojne 123. brigade. Na pravcu napada Zapad po planu su bile angažirane 125. domobranska pukovnija, 1. bojna, topničko-raketni divizijun i oklopno-mehanizirana satnija 3. gardijske brigade, 2. bojna 1. gardijske brigade, bitnica topova i vod haubica iz sastava 123. brigade, 13. protuoklopni topničko-raketni divizijun i dvije bitnice protuzračne obrane. Na pravcu napada Sjever u planu provedbe bile su angažirane 52. domobranska pukovnija, 105. brigada i bitnica topova iz sastava 127. brigade. Topničku potpore cjelokupnom napadu po planu provedbe pružala bi Topničko-raketna skupina Zapad koja se sastojala od topničko-raketnog divizijuna 3. gardijske brigade i bitnice haubica 155 mm koja je bila u sastavu 16. topničko-raketne brigade iz Bjelovara. U provedbi operacije sudjelovalo bi, Hrvatsko ratno zrakoplovstvo s neposrednom zračnom podrškom i specijalne postrojbe MUP-a RH na pojedinim pravcima napada.¹⁵⁵

Srpski plan obrane bio je objedinjen u ratnom planu naziva „Gvozd“ koji je bio osmišljen u veljači 1995. godine. Prema tom planu postrojbe 18. korpusa SVK trebale su se obraniti i uništiti hrvatske snage na pretpostavljenim pravcima napada koji su bili Novska-Okučani, Nova Gradiška-Okučani i Pakrac-Okučani. Nakon što bi se korpus obranio nakon tri do pet dana drugi korpusi SVK bi se mobilizirali i napali teritorij RH s ciljem kompenzacije teritorija u slučaju gubitka zapadne Slavonije.¹⁵⁶

9.4. Provedba VRO „Bljesak“ 1. – 5. svibnja 1995.

9.4.1. Oslobađanje Jasenovca i Okučana 1. – 2. svibnja 1995.

Hrvatske snage krenule su u napad 1. svibnja u 4 sata i 30 minuta kada su postrojbe 2. bojne 125. brigade i hrvatske policije napale položaje TG-1 ispred Jasenovca, a uskoro su i ostale postrojbe krenule u napadna djelovanja po zamišljenom planu¹⁵⁷. Srpski izvori navode kako su „oko 5,30 časova 01. 05. jake snage Hrvatske vojske i policije istovremeno s tri pravca započele su sa artiljerijskom pripremom za pješadijski napad“ na „pravcu Novska-Rajić, Novska-Jasenovac i Pakrac-Gradiška.“¹⁵⁸

¹⁵⁵ Isto.

¹⁵⁶ BRIGOVIĆ, „Osvrt na operaciju „Bljesak“ u dokumentima Republike Srpske Krajine“, 49.

¹⁵⁷ BARUNČIĆ PLETIKOSIĆ, KRIŽE GRAČANIN, „Ustroj i djelovanje 18. korpusa Srpske vojske Krajine“, 179.

¹⁵⁸ RADOŠ, KRIŽE, *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990.-1995. - Dokumenti: Knjiga 18*, 285.

Nakon snažne topničke vatre koja je razbila obranu TG-1 koja je „branila“ Jasenovac hrvatske snage su ga uskoro oslobodile. Prema srpskim izvorima TG-1 imala je u svom sastavu 60 od predviđenih 450 vojnika, a njen zapovjednik potpukovnik Borivoje Pavlović u trenutku napada nije bio u zoni odgovornosti svoje postrojbe. Zbog toga TG-1 nije pružila otpor i povukla se preko Save na područje RS zajedno sa snagama MUP-a RSK i civilnim stanovništvom pri čemu je imala jednog poginulog vojnika koji se utopio. Nakon povlačenja srpskih snaga u srpskim izvorima navodi se kako su postrojbe HV-a i MUP-a RH bez otpora ušle Jasenovac već u 8 sati 1. svibnja 1995. godine.¹⁵⁹

Na istom pravcu napada 1. bojna 125. brigade napala je zajedno s postrojbama 3. gardijske brigade na pravcu Novska – Okučani područje koje je branila 98. brigada SVK. Na ovom pravcu napada srpske su snage pružile žestok otpor, ali usprkos tome hrvatske snage su do kraja dana probile obranu 98. brigade i oslobodile Paklenicu, Voćaricu i Jazavicu.¹⁶⁰ Istu srpsku brigadu napala je ojačana 2. bojna 1. gardijske brigade na pravcu Novska – Staro Selo koja je nakon teških borbi u večernjim satima oslobodila Gornji i Donji Rajić.¹⁶¹ U srpskim izvorima navodi se kako je zapovjednik 98. brigade potpukovnik Babić oko 12 sati 1. svibnja 1995. izgubio zonu obrane i da je jedan bataljon brigade bio opkoljen. Nadalje se navodi kako je isti zapovjednik u tom trenutku napustio brigadu i otišao u zapovjedništvo korpusa kojeg je obavijestio kako je brigada razbijena i da ima 89 poginulih vojnika.¹⁶²

Na pravcu napada Istok prema srpskih izvorima položaje koje su držali pripadnici 54. pješadijske brigade hrvatske snage napale su na pravcu Mašička Šagovina – Smrtić, Trnava – Dragalić – Gorice i Pivare – Prašnik.¹⁶³ Postrojbe 5. gardijske brigade potpomognute oklopno-mehaniziranom skupinom 105. brigade razbile su srpsku obranu u selu Gorice, ali su nakon pretrpljenih gubitaka bile zaustavljene pred Donjim Bogićevcima. Sjeverno od ovog pravca napada djelovala je 121. domobranska pukovnija koja je nakon teških borbi u kojima je imala jednog poginulog i 11 ranjenih izbila na strateški važno raskrižje u selu Medari.¹⁶⁴ U pravcu napada Istok djelovala je i 81. gardijska bojna koja je na pravcu Šagovina Mašička – brdo Čelar

¹⁵⁹ Isto.

¹⁶⁰ MARIJAN, *Domovinski rat*, 331.

¹⁶¹ Isto.

¹⁶² BARUNČIĆ PLETIKOSIĆ, KRIŽE GRAČANIN, „Ustroj i djelovanje 18. korpusa Srpske vojske Krajine“, 179.

¹⁶³ RADOŠ, KRIŽE, *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990.-1995. - Dokumenti: Knjiga 18*, 287.

¹⁶⁴ MARIJAN, *Domovinski rat*, 331.

– Okučani izbila pred selo Smrtić uz gubitke od tri poginula i šest ranjena vojnika.¹⁶⁵ Na istom pravcu napada djelovale su i specijalne snage MUP-a koje su došle pred sela Čaprginci i Bobare te se približile cesti Okučani-Pakrac. Na ovom pravcu napada specijalne snage MUP-a naišle su na žestok otpor neprijateljskih snaga na brdu Gradina iznad sela Širinci koji su ubrzo razbile.¹⁶⁶ Prema srpskim izvorima 54. brigada pružala je organizirani otpor do 9 sati nakon čega je njen zapovjednik Stevo Babić naredio povlačenje. Njegova odluka o povlačenju, napuštanje položaja jedne postrojbe milicije i gubitci od 110 vojnika 54. brigade pokrenuli su u noći s 1. na 2. svibnja veliko povlačenje vojske i civila prema Bosanskoj Gradišci.¹⁶⁷

Na pravcu napada sjever 105. brigada zaposjela je položaje od Kričke do Lipika nakon što su SJP probile obranu na Kričkom brdu i do kasno popodne, goneći protivnika, izbile na cestu Pakrac-Okučani kojom su potom i ovladale. Na samom sjeveru linije razdvajanja 52. domobranska pukovnija držala liniju razdvajanja Lipik – Pakrac – Kusonje – Bjelajci.¹⁶⁸

Na kraju dana 1. svibnja 1995. prema srpskih izvorima hrvatske snage su prvog dana operacije „Bljesak“ presjekle cestu Pakrac – Okučani oko 23 sata čime su se srpske postrojbe iznad Pakraca našle u okruženju. Također tijekom istog dana zapovjednik 18. korpusa Lazo Babić naredio je premještanje zapovjednog mjesta korpusa iz Okučana u Staru Gradišku nakon čega više nisu bile uspostavljene veze niti s jednom jedinicom što je dovelo do slabljenja srpske obrane.¹⁶⁹ Hrvatske snage tijekom noći s 1. na 2. svibnja nisu djelovale što su srpske snage iskoristile za povlačenje. Prema Staroj Gradišci i dalje na područje RS zajedno s civilima povlačile su se i razbijene 98. i 54. brigada.¹⁷⁰

Idućeg dana, 2. svibnja 1995. hrvatske snage na pravcu napada Zapad uvele su borbenu skupinu 1. hrvatskog gardijskog zdruga i oklopno-mehaniziranu satniju 2. gardijske brigade. One su zajedno sa snagama koje su već bile u borbenom djelovanju, krenule u napad. Uskoro je 125. domobranska pukovnija oslobodila Košutaricu i Mlaku, 2. bojna 1. gardijske brigade Borovac,

¹⁶⁵ Isto.

¹⁶⁶ MARINIĆ, „Uloga specijalne jedinice policije „Osa“ u Domovinskom ratu“, 72-74.

¹⁶⁷ BARUNČIĆ PLETIKOSIĆ, KRIŽE GRAČANIN, „Ustroj i djelovanje 18. korpusa Srpske vojske Krajine“, 179.

¹⁶⁸ MARIJAN, *Domovinski rat*, 332.

¹⁶⁹ BARUNČIĆ PLETIKOSIĆ, KRIŽE GRAČANIN, „Ustroj i djelovanje 18. korpusa Srpske vojske Krajine“, 179.

¹⁷⁰ BRIGOVIĆ, „Osvrt na operaciju „Bljesak“ u dokumentima Republike Srpske Krajine“, 53.

Lađevac i Bodegraj, a na nešto sjevernije 105. brigada oslobodila je Čardak, Donji Čaglič, Kovačevac Čaglički i Bijelu Stijenu i izbila je blizu prometnice Donji Čaglič – Bjelanovac.¹⁷¹

Na pravcu napada Istok hrvatske snage bile su pojačane jednom bojnom 3. gardijske i satnijom 5. gardijske brigade. Nakon toga su uz postojeće snage krenule u napad uz jaku topničku i zračnu potporu.¹⁷² Hrvatske snage napredovale su nezaustavljivo te su nakon oslobađanja Caga i Orašja oko 13 sati oslobodile i Okučane. Istovremeno su postrojbe 81. gardijske brigade i 121. domobranske pukovnije oslobodile Gornje Bogićevce i Kosovac.¹⁷³ Prema srpskim izvorima 2. svibnja 1995. njihove snage pokušale su se probiti nazad u Okučane u čemu nisu uspjele i povukle su se preko kanala Strug i ubrzo dalje prema RS. Također istoga dana preko Save je u RS prešao i zapovjednik 18. korpusa Babić, a u napuštenu Staru Gradišku hrvatske postrojbe ulaze u noći s 2. na 3. svibnja.¹⁷⁴

9.4.2. Predaja okruženih srpskih snaga iznad Pakraca i rezultati VRO „Bljesak“

Oslobađanjem Okučana su postrojbe 51. i ostaci 54. i 98. pješadijske brigade, 63. i 59. odreda SVK te postrojbe milicije RSK ostale okružene na području sjeverno od Okučana i istočno od Pakraca u predjelu Psunja. Iako je zapovjednik 18. korpusa još u popodnevnim satima 2. svibnja 1995. obavijestio zapovjednika 51. brigade Stevu Harambašića kako je postignut sporazum s hrvatskim snagama o predaji, 51. brigada nastavila je pružati otpor.¹⁷⁵ O razlozima ne predaje brigade postoje razne inačice događaja. U srpskim izvorima navodi se kako je raketiranje hrvatskih gradova prekinulo provedbu predaje 51. brigada, a u jednoj verziji da su hrvatske snage namjerno napale srpske snage iznad Pakraca i uz pomoć UNCRO-a zarobile zapovjednika 51. brigade.¹⁷⁶ Hrvatski izvori navode kako su postrojbe pobunjenih Srba

¹⁷¹ MARIJAN, *Domovinski rat*, 332.

¹⁷² Drugog dana provedbe VRO „Bljesak“ pobunjeni Srbi oborili su zrakoplov MIG-21 HRZ-a pri čemu je poginuo Rudolf Perešin, zapovjednik 21. eskadrile lovačkih aviona 91. zrakoplovne baze Pleso. Perešin je stekao status ratne legende kada je u jeku najžešće agresije na RH 25. listopada 1991. preletio iz JNA zrakoplovom MIG-21 u Klagenfurt u Austriji i izjavio: „Ja sam Hrvat! Ne mogu i ne želim pucati u Hrvate.“

¹⁷³ MARIJAN, *Domovinski rat*, 333.

¹⁷⁴ RADOŠ, KRIŽE, *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990.-1995. - Dokumenti: Knjiga 18*, 288.

¹⁷⁵ Isto.

¹⁷⁶ Granatiranje i raketiranje hrvatskih gradova pobunjeni Srbi izvršili su po naređenju predsjednika RSK Milana Martića 2. i 3. svibnja 1995. godine. Najviše je nastradao Zagreb koji je raketiran raketnim sustavom „Orkan“ pri čemu je poginulo sedmero, a ranjeno najmanje 175 hrvatskih civila.

namjerno odugovlačile predaju kako bi se probile prema rijeci Savi i da su granatirale Pakrac te su ih zbog tog razloga hrvatske snage napale.¹⁷⁷

Opkoljene srpske postrojbe nisu se predale te su idućeg dana 3. svibnja 1995. postrojbe HV-a i hrvatske policije krenule u pretres terena i daljnju blokadu srpskih snaga na području Gornje Šumetlice, Brusnika i Omanovca. Sljedećeg dana, 4. svibnja, nakon topničke vatre, hrvatske snage pokrenule su pješački napad na područje u kojemu se nalazila 51. brigada.¹⁷⁸ Nakon što je 105. brigada napredovala iz smjera Donjeg Čaglića, 52. domobranska pukovnija oslobodila okupirani dio Pakraca, a 81. gardijska brigada izvršila desant helikopterima na područje Bjelajca i krenula prema Gornjoj Šumetlici, 51. brigada pristala je na predaju.¹⁷⁹ Kao čin konačnog sloma velikosrpske pobune u zapadnoj Slavoniji može se uzeti uhićenje zapovjednika 51. brigade SVK potpukovnika Steve Harambašića i jednog od vođa srpske pobune na području zapadne Slavonije Veljka Džakule na području Gavrinice 4. svibnja 1995. godine.¹⁸⁰ Sutradan ujutro hrvatske su snage zaposjele neprijateljsko uporište na brdu Omanovac iznad Pakraca kao zadnje uporište pobunjenih Srba na području zapadne Slavonije.¹⁸¹ Prema srpskim izvorima borbe u zapadnoj Slavoniji nisu prestale 4. svibnja 1995. godine. Prema njihovom izvješću određene jedinice samoinicijativno su nastavile gerilsku borbu na Psunju. Također se navodi kako se 50 vojnika iz sastava 98. brigade nalazilo u zapadnoj Slavoniji do 7. svibnja 1995. kada su se preko Save povukli na područje RS.¹⁸² U kasnijim pretresima terena hrvatske snage nisu naišle ni na kakav organizirani otpor. Usprkos tome što je na netom oslobođenom području zapadne Slavonije još uvijek postojala opasnost od razbijenih neprijateljskih postrojbi, autocesta Zagreb – Lipovac bila je otvorena za sav promet 4. svibnja 1995. u 17 sati.¹⁸³

Hrvatske snage uspjele su u VRO „Bljesak“ nakon prvotnih poteškoća ispuniti sve zadaće koje su bile predviđene; osvojile su Jasenovac, osigurale državnu granicu na rijeci Savi i opkolile srpske postrojbe istočno od Pakraca i sjeverno od Okučana nakon čega su ih prisilile na predaju. U provedbi operacije u kojoj su oslobodile oko 600 kvadratnih kilometara do tada okupiranog

¹⁷⁷ BRIGOVIĆ, „Osvrt na operaciju „Bljesak“ u dokumentima Republike Srpske Krajine“, 61.

¹⁷⁸ ZVONAR, „Bljesak i Oluja – hrvatske vojne akcije u Domovinskom ratu“, 24.

¹⁷⁹ MARIJAN, *Domovinski rat*, 334.

¹⁸⁰ HNOJČIK, *To sam radio u radu, sine*, 211-212.

¹⁸¹ „Abeceda VRO Bljesak“.

¹⁸² RADOŠ, KRIŽE, *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990.-1995. - Dokumenti: Knjiga 18*, 288.

¹⁸³ ŠTEFANČIĆ, „Autocesta – okosnica rata u zapadnoj Slavoniji“, 452.

područja hrvatske snage imale su 51 poginula i 162 ranjena vojnika i policajca.¹⁸⁴ Gubitci pobunjenih Srba procjenjuju se na oko 200 poginulih i više od 1000 ranjenih.¹⁸⁵

9.5. Srpska reakcija na VRO „Bljesak“

Pokretanje VRO „Bljesak“, iako su postojale jasne naznake da će hrvatska strana pokrenuti oslobodilačku operaciju, iznenadilo je pobunjene Srbe i postrojbe 18. korpusa SVK, koji je bio polovično popunjen.¹⁸⁶ Ipak, iako smanjenog kapaciteta korpus je sa snagama SUP-a Okučani i predviđenim jedinicama SVK-a i vojske RS-a, koje su mu trebale pružiti potporu, predstavljao respektabilnog protivnika. Obrana korpusa je ipak bila brzo razbijena, a potrebna pomoć ostalih korpusa SVK-a bila je mala, a pomoć postrojbi RS-a je u potpunosti izostala. Također izostala je i topnička potpora korpusa jer su pripadnici topničkih postrojbi napustili svoje položaje.¹⁸⁷ Za ovako brzi slom 18. korpusa u srpskih je izvorima bio izravno optužen zapovjednik korpusa Lazo Babić koji je premjestio zapovjedništvo korpusa iz Okučana u Staru Gradišku već prvog dana napada, a idućeg dana pobjegao na područje RS.¹⁸⁸ Uskoro je krenula i svađa između svih organa vlasti i institucija u RSK. Državna komisija za utvrđivanje uzroka i načina pada zapadne Slavonije kao prvog odgovornog navela je predsjednika RSK Milana Martića te potom zapovjednika glavnog štaba SVK Milana Čeleketića, ministra obrane RSK Radu Tanjgu, zapovjednika 18. korpusa Lazu Babića i njemu podređene zapovjednike 54. i 98. brigade i TG-1, predsjednika općine Okučani Arana Dragičevića i sekretara i načelnika SUP-a Okučani Dragu Veselinovića i Stevana Kresovića.¹⁸⁹ Dana 17. svibnja 1995. u Borovu Selu Milan Martić održao je govor u kojemu je istaknuo kako „pad Zapadne Slavonije nije rezultat vojnog poraza i grešaka koje je počinila vojska“ nego je „pala zbog nevjerojatne destrukcije države, kriminala, samoljublja, idolpoklonstva, ekonomskog siromaštva, favoriziranja pojedinačnog interesa, nerazvijenosti državnog aparata“ itd. Martić je potom branio pripadnike SVK-a i rekao da je učinio sve u svojoj moći i „tražio da se poduzmu odgovarajuće mjere kako bi se izvršilo saniranje stanja.“ Zatim je optužio pobornike otvaranja autoceste kako se zbog njih u zapadnoj

¹⁸⁴ „Abeceda VRO Bljesak“.

¹⁸⁵ SEKULA GIBAC, RUŽIĆ, „Izravni demografski gubici stanovništva Republike Srpske Krajine tijekom i neposredno nakon hrvatskih oslobodilačkih operacija „Bljesak“ i „Oluja“ 1995. godine“, 550.

¹⁸⁶ BARUNČIĆ PLETIKOSIĆ, KRIŽE GRAČANIN, „Ustroj i djelovanje 18. korpusa Srpske vojske Krajine“, 179.

¹⁸⁷ RADOŠ, KRIŽE, *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990.-1995. - Dokumenti: Knjiga 18*, 288.

¹⁸⁸ Isto.

¹⁸⁹ Isto., 295.

Slavoniji pojavilo krijumčarenje roba i da je tim potezom sustav obrane bio narušen.¹⁹⁰ U istom govoru Martić je predložio niz prijedloga kojima je RSK osudio na još tri mjeseca života. Naime, među prijedlozima prva tri su bila: „prihvatanje srpskog pitanja kao državotvornog i u tom sklopu hitno ići na ujedinjenje sa RS; ekonomske i svake druge pregovore s Hrvatskom stornirati do daljnjeg dok se ne preispitaju sve dosadašnje posljedice pregovaranja; bitno ojačati državnu vlast smjenom svih onih koji su tom prepreka (u tom smislu tražiti hitnu smjenu Prvog ministra)...“¹⁹¹

Dok se Martić borio protiv optužbi i pozivao premijera RSK Mikelića da podnese ostavku na području zapadne Slavonije i dalje se nalazio određeni broj srpskih civila i demobiliziranih vojnika. Njih su hrvatske vlasti, a i sam Veljko Džakula pokušali nagovoriti na ostanak u zapadnoj Slavoniji na što srpsko stanovništvo nije pristalo i dobrovoljno je napustilo područje zapadne Slavonije.¹⁹² Da razloga za odlazak nije bilo moglo se vidjeti iz izvješća promatrača EZ koji navode kako su Srbi iz netom oslobođenih sela iznad Pakraca bili zadovoljni radom hrvatskih vlasti koje su im velikom brzinom izdavale dokumente, vraćale vozila oduzeta tijekom VRO „Bljesak“ i činjenicu da je hrvatska policija stalno obilazila njihova mjesta. Važno je napomenuti da su u istom izvješću srpski civili operaciju hrvatskih snaga ocijenili veoma korektnom. Istovremeno su pripadnici međunarodnih snaga podnijeli izvješće u kojemu su naveli kako se hrvatska policija ponašala veoma profesionalno i da je radila sve kako bi uvjerala civile srpske nacionalnosti u njihovu sigurnost.¹⁹³

10. Zaključak

Pobunjeni Srbi s područja zapadne Slavonije nisu shvaćali u kakvoj su se situaciji nalazili. Nakon što su doživjeli težak vojni poraz krajem 1991., područje pod njihovom kontrolom svedeno je na nešto više od 500 kvadratnih kilometara oko Okučana i istočno od Pakraca. Na tome području se uz tamošnje stanovništvo nalazio i velik broj izbjeglica koji su živjeli u lošim uvjetima i ovisili su o pomoći međunarodne zajednice jer SRJ, RS i ostatak RSK nisu imale dovoljnu gospodarsku snagu kako bi pomogli ovom području. Sve to dovodilo je do masovnog

¹⁹⁰ Isto., 38-46.

¹⁹¹ Isto., 47.

¹⁹² BARIĆ, „Je li 1995. godine Hrvatska počinila „etničko čišćenje“ Srba?“, 447.

¹⁹³ MIŠKULIN, „Dva dokumenta Promatračke misije Europske zajednice iz vremena Domovinskog rata u zapadnoj Slavoniji“, 446-447.

odlaska, naročito mladog, stanovništva s tog područja. Uz sve to područje koje su držali pod okupacijom bilo je jako teško obranjivo, a njime je polazila i jedna od najvažnijih prometnica u RH i jugoistočnoj Europi. Iako su čelnici pobunjenih Srba bili svjesni ove situacije oni su smijenjeni nakon što su s hrvatskim vlastima potpisali Daruvarski sporazum o gospodarskoj i političkoj suradnji. Nakon što je poslije potpisivanja Gospodarskog sporazuma za sav promet otvorena autocesta kroz okupirano područje, na njoj se počinje odvijati krijumčarenje neviđenih razmjera svih vrsta roba sa slobodnog područja RH. Vrh RSK pokušao je suzbiti krijumčarenje, ali sve institucije koju se ga trebale spriječiti uključile su se u njega. Ni to nije bio dovoljan pokazatelj vrhu RSK, a naročito predsjedniku RSK Milanu Martiću, kako SRJ ne može gospodarski pomagati i RSK te da je jedini način opstanka RSK gospodarsko vezanje uz RH. Martić je, naprotiv, zaustavio sve pregovore i provođenje sporazuma koji su potpisani s hrvatskom stranom i zato ga možemo smatrati jedim od glavnih krivaca za neuspjeh pregovora s pobunjenim Srbima zapadne Slavonije. Njegove odluke podržale su i civilne vlasti u Okučanima koje su nakon toga uz pomoć civilnog stanovništva zaustavile radove na popravljanju željezničke pruge kroz to područje pa i njih možemo smatrati krivcima za neuspjeh pregovora. Krajem travnja 1995. Martić je svojom odlukom na jedan dan zatvorio autocestu u čemu ga je podržao dio pobunjenih Srba s područja zapadne Slavonije. Nakon ponovnog zatvaranja autoceste i odbijanja njenog otvaranja bilo je jasno kako će hrvatske snage provesti operaciju oslobađanja zapadne Slavonije. Čak i nakon dojave da će hrvatske snage napasti, predsjednik RSK i vojni vrh SVK odbili su otvoriti autocestu što dovodi do opravdanog razloga pokretanja VRO „Bljesak“ 1. svibnja 1995. godine. Ova operacija je pobunjene Srbe zatekla nespremljene, otpor 18. korpusa bio je nedovoljan, tri najvažnije postrojbe su razbijene već prvog dana operacije, postrojbe milicije su se na nekoliko mjesta povukle, zapovjednik korpusa je drugog dana operacije pobjegao, drugi korpusi SVK-a pružili su samo simboličnu pomoć, pomoć Vojske RS-a je u potpunosti izostala, a topnička i zračna potpora nije bila u razmjeru potreba obrane. Kao primjer nemogućnosti mirnih pregovora s pobunjenim Srbima zapadne Slavonije možemo uzeti i primjer okružene 51. pješadijske brigade SVK-a koja se predala tek dva dana nakon što su je okružile višestruko nadmoćnije hrvatske snage. Važno je napomenuti kako se nakon završetka operacije vidjelo kako će se ubuduće ponašati srpski civili kada područja na kojima se nalaze budu oslobođena. Stanovništvo južnog dijela okupirane zapadne Slavonije povuklo se zajedno sa srpskim snagama već drugog dana operacije. S druge strane stanovništvo okupiranog područja koje je ostalo u

okruženju hrvatskih snaga na sjeveru dobrovoljno je napustilo to područje nakon što su odbili sve moguće oblike ponuda i pomoći. Nakon uspješne provedbe operacije „Bljesak“ otkrivena je prava slika stanja u RSK. SVK i milicija RSK bile su posvađane i slabo su surađivale, a premijer RSK Borislav Mikelić gubio je podršku koju je sada dobio predsjednik Milan Martić. Uz sve to Martić je odbio bilo kakvo daljnje pregovaranje s RH i time dao opravdanje za daljnje provođenje oslobodilačkih operacija hrvatskih snaga.

11. Literatura

- „Abeceda VRO Bljesak“. Hrvatski vojnik, 30. 4. 2021. Pristup ostvaren: 29. 7. 2021.
<https://hrvatski-vojnik.hr/abeceda-vro-bljesak/>.
- BARIĆ, Nikica. „Je li 1995. godine Hrvatska počinila „etničko čišćenje“ Srba?“. *Časopis za suvremenu povijest* 36 (2004), br. 2: 441-461.
- BARUNČIĆ PLETIKOSIĆ, Julija; KRIŽE GRAČANIN, Željka. „Ustroj i djelovanje 18. korpusa Srpske vojske Krajine“. *Zbornik radova: Srpska pobuna u zapadnoj Slavoniji: Nositelji, institucije i posljedice* 10 (2012) br. 2: 163-181.
- BRIGOVIĆ, Ivan. „Osvrt na operaciju „Bljesak“ u dokumentima Republike Srpske Krajine“. *Časopis za suvremenu povijest* 41 (2009) br. 1: 39-70.
- DEGORICIJA, Slavko. *Nije bilo uzalud*. Zagreb: ITG d.o.o., 2008.
- FARKAŠ, Alen. „Vojne operacije u Zapadnoj Slavoniji u Domovinskom ratu (1991.-1995.)“. Diplomski rad, Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku, 2016.
- FILIPOVIĆ, Vladimir. „Kanadska brigada „Princeza Patricija“ u Zapadnoj Slavoniji 1992.-1993.: Pripreme, djelovanje, poteškoće“. *Polemos* 11 (2008), br. 2: 51-70.
- FILIPOVIĆ, Vladimir. „Međunarodne reakcije na hrvatsku najavu otkaza mandata UNPROFOR-a 1995. godine“. *Časopis za suvremenu povijest* 47 (2015) br. 3: 509-521.
- GLAVAN, Mirna. „Raspad Savezne Federativne Republike Jugoslavije“. Diplomski rad, Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku, 2013.
- GODIĆ, Darjan. „Stanje morala, bojne spremnosti i problemi opskrbe u 18. korpusu Srpske vojske Krajine“. *Časopis za suvremenu povijest* 46 (2014) br. 2: 243-264.
- GUMZEJ, Jakov. *Od balvana do Dayton*. Zagreb: Nakladničko trgovačko društvo: Mato Lovrak, 2000.
- HNOJČIK, Toni. *To sam radio u ratu, sine (Zapadna Slavonija 1990. – 1995.)*. Zagreb; Slavonski Brod: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata; Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2010.

HOLJEVAC TUKOVIĆ, Ana; RUŽIĆ, Slaven, ur. *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990.-1995. – Dokumenti: Knjiga 14: Dokumenti institucija pobunjenih Srba u Republici Hrvatskoj (srpanj – prosinac 1994.)*. Zagreb; Slavonski Brod: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata; Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2013.

„Hrvatska demokratska zajednica.“ Hrvatska enciklopedija: Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Pristup ostvaren 24. 6. 2021. <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=26397>.

Jutarnji list (Zagreb), 2018.

KARAULA, Željko, „Osvajanje vojarne JNA „Božidar Adžija“ u Bjelovaru 1991.“ *Izvorni znanstveni članak* 39 (2007). br. 1:1-248.

KARAULA, Željko. *Političke prilike i Domovinski rat u Daruvaru (1990.-1995.)*. Daruvar: Matica hrvatska Daruvar, 2020.

KESIĆ, Kristijan. „Domovinski rat u zapadnoj Slavoniji“. Diplomski rad, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2017.

MARAS KRALJEVIĆ, SEKULA GIBAČ, ur. *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990.-1995. – Dokumenti: Knjiga 16: Dokumenti institucija pobunjenih Srba u Republici Hrvatskoj (siječanj – travanj 1995.)*. Zagreb; Slavonski Brod: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata; Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2014.

MARIJAN, Davor. *Domovinski rat*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest; Despot Infinitus, 2016.

MARINIĆ, Borna. „Uloga specijalne jedinice policije „Osa“ u Domovinskom ratu“. Diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, 2017.

MARTINIĆ JERČIĆ, Natko, „Operacija Papuk-91 (Oslobođanje širega papučkog područja u jesen i zimu 1991./1992. godine)“ *Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru* (2014). br. 8: 45-69.

MAŠIĆ, Barbara. „Stranačka struktura Hrvatskog sabora 1990.-2000.“. *Pravnik* 44 (2010), br. 89: 67-82.

- MIŠKULIN, Ivica. „Dva dokumenta Promatračke misije Europske zajednice iz vremena Domovinskog rata u zapadnoj Slavoniji“. *Scrinia slavonica* 13 (2013) br.1: 443-460.
- MIŠKULIN, Ivica; KARAULA, Željko. „Jedno pismo Veljka Džakule u svibnju 1993. godine“. *Zbornik Janković* 1 (2015) br. 1: 195-218.
- MIŠKULIN, Ivica. „Srpska pobuna u općini Pakrac 1990.-1991.: Uzroci, nositelji i tijek“. *Scrinia slavonica* 11 (2011), br. 1: 355-392.
- NAZOR, Ante; SEKULA GIBAČ, Janja. „Proces pokušaja normalizacije hrvatsko-srpskih odnosa i mirne reintegracije Republike Srpske Krajine 1994./1995. na okupiranom području zapadne Slavonije“. *Časopis za suvremenu povijest* 46 (2014) br. 1: 7-36.
- RADOŠ, KRIŽE, ur. *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990.-1995. – Dokumenti: Knjiga 18: Dokumenti institucija pobunjenih Srba u Republici Hrvatskoj (svibanj – kolovoz 1995.)*. Zagreb; Slavonski Brod: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata; Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2015.
- SAMARDŽIJA, Ivan. *Operacija Otkos-10*. Zagreb: Despot infinitus, 2019.
- Savez komunista. Hrvatska enciklopedija Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Pristup ostvaren: 25. 6. 2021. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=54740>.
- SEKULA GIBAČ, Janja. „Raspoređivanje snaga UNPROFOR-a i (ne)provedba demilitarizacije na okupiranom području zapadne Slavonije 1992. godine“. *Scrinia slavonica* 14 (2014), br. 4: 281-314.
- SEKULA GIBAČ, Janja; RUŽIĆ, Slaven. „Izravni demografski gubitci stanovništva Republike Srpske Krajine tijekom i neposredno nakon hrvatskih oslobodilačkih operacija „Bljesak“ i „Oluja“ 1995. godine“. *Časopis za suvremenu povijest* 47 (2015), br. 3: 543-562.
- SEKULA, Janja. „Zapadna Slavonija pod srpskom okupacijom (od Sarajevskog primirja do operacije „Bljesak“). Doktorski rad, Sveučilište u Zagrebu Hrvatski Studiji, 2012.
- ŠKVORC, Đuro. „Zapadna Slavonija uoči i u Domovinskom ratu do studenoga 1991. godine“. *Cris* 11 (2009), br. 1: 116-125.

ŠTEFANČIĆ, Domagoj, „Autocesta – okosnica rata u zapadnoj Slavoniji“ *Radovi – Zavod za hrvatsku povijest* 43 (2011) br. 1: 427-456.

„UNPROFOR“. Hrvatska enciklopedija: Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Pristup ostvaren 8. 7. 2021. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=63242>.

ZVONAR, Zvonimir. „Bljesak i Oluja – hrvatske vojne akcije u Domovinskom ratu“. Diplomski rad, Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku, 2012.